

Erdődy Gábor

A MODERN POLGÁRI NEMZETTÉ VÁLÁS ELTÉRŐ ÚTJAI

A magyar és a belga fejlődés
hasonlóságai és különbségei 1825–1848/49

A magyar reformkor, valamint az 1848–1849. évi polgári forradalom és szabadságharc – jelentős eltérései mellett is – számos hasonló vonást, tendenciát, olykor kifejezetten analógiát mutat fel az 1825–1848/49 közötti belga fejlődéssel.

A két folyamat összehasonlításának kiindulópontját jelentő 1815 utáni időszakban mindkét nép a szent szövetségi rendszer lényegéből adódó alávetettségben élt, miközben állami függetlenségük hiánya az európai status quo fontos alkotó elemét képezte. Helyzetüket a politikai elnyomás, az idegen abszolutizmus uralma, valamint a gazdasági kiszolgáltatottság hátrányai határozták meg. Ebből következik, hogy az 1830-as belga és az 1848-as magyar forradalom egyaránt a szabad nemzeti érdekeket érvényre juttató átalakulás feltételeinek megteremtése érdekében bontakozott ki, s célját (gyökeresen eltérő társadalmi és nemzetközi adottságok mellett) mindenekelőtt a nemzeti önrendelkezés kivívásában, az alkotmányos parlamentáris monarchia létrehozásában határozta meg, a liberális szabadságjogok érvényesülése alapján. Programjaik természetéből következett, hogy célkitűzéseik teljesülése automatikusan a fennálló európai rend mélyreható módosítását vonta maga után.

A forradalmi változások felé vezető utak

A forradalmat előkészítő periódus kezdeti időpontja mindkét esetben 1825-ben lejátszódó, döntő jelentőségű eseményekhez köthető. A pozsonyi rendi országgyűlésen a liberális nagybirtokos arisztokrácia kiemelkedő képviselője, Széchenyi István gróf új korszak hajnalát megelőlegező bejelentései, a Magyar Tudományos Akadémia létrejöttét megalapozó kezdeményezése adták meg a hamarosan beköszöntő reformkorszak alaphangját, miközben a hágai parlamentben Etienne Constantin de Gerlache¹ december 13-án elhangzott, a sajtó- és a vallásszabadság mellett kiálló történelmi jelentőségű beszéde alapozta meg az unionizmus megteremtése irányába mutató fordulatot. Míg azonban a magyar történelemben súlyos nehézségekkel és buktatókkal kikövezett több mint 20 további év vezetett

¹ *Théodore Juste*: Le baron de Gerlache. Bruxelles 1870. 13.; *Pierre de Gerlache*: Gerlache et la fondation de la Belgique indépendante. Bruxelles–Paris 1931. 46–47.; *G. Guyot de Mishaegen*: Le Parti Catholique Belge de 1830 à 1884. Bruxelles 1946. 48.; *Erdődy Gábor*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” A belga alkotmányos rendszer létrejötte és működése 1831–1848. Bp. 2006. 74–75.

el a forradalom sikeres megvívásához nélkülözhetetlen program és mozgalom kikristályosodásához, addig a belga folyamatok igazi repülőrajtot vettek és öt év alatt eljutottak a kiteljesedésig. Igaz, a gyors sikerhez a belga politikai elitet a külpolitikai helyzet olyan rendkívül kedvező alakulása is hozzásegítette, melyhez hasonlóról Közép-Európa esetében 1848 tavaszáig korántsem beszélhetünk.

A reformfolyamatok elindítóinak pályája ugyanakkor alapvetően másképpen alakult. Miközben ugyanis de Gerlache a későbbi években folyamatosan meghatározó konstruktív szerepet játszott a dél-németalföldi liberális-katolikus ellenzék programalkotásában és szerveződésében, a jeladás dicsőségével felruházott, s legfőbb riválisa által a „legnagyobb magyar”-nak nevezett Széchenyi a vagyontalan nemesi értelmiségi származású Kossuth Lajossal lefolytatott (a „méréskelte”/konzervatív liberalizmus és a „haladó”/demokratikus irányultságú liberalizmus szétválását eredményező és dokumentáló) „Kelet népe”²-vitában az 1840-es évek elején szembekerült a magyar liberális ellenzék vezérkarával és derékhadával, majd folyamatosan elszigetelődött.

A „reformkori” folyamatok lényegéhez az is hozzátartozott, hogy mindkét esetben rendkívül fiatal és tehetséges, kiemelkedő képességekkel rendelkező és alaposan felkészült, széles külpolitikai látókörrel rendelkező új politikusi gárda ragadta magához az események irányítását. Működésük közös eszmei alapját a korabeli modern liberalizmus értékrendje határozta meg. Érvrendszerük megalkotása során gondolkodásukat a nemzeti történelmi tradícióik és a rendi tartományi/megyei hagyományok maximális figyelembevétele mellett elsősorban az 1790–1794/95 közötti időszak forradalmi öröksége,³ valamint a korabeli egyetemes hatások befolyásolták. Mindenekelőtt az ő érdemüknek tudható be

² A Széchenyi – Kossuth vitáról lásd *Lackó Mihály*: Széchenyi és Kossuth vitája. Bp. 1977.; *Szabad György*: Kossuth politikai pályája. Ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Bp. 1977. 48–57.; *Varga János*: Keresztútjában a Pesti Hirlap. Az ellenzéki és a középutas liberalizmus elválása 1841–42-ben. Bp. 1983.; *Kosáry Domokos*: Kossuth Lajos a reformkorban. Bp. 2002. 276–310.; *Erdődy Gábor*: Lajos Kossuth (1802–1894). In: *Europas vergessene Visionäre. Rückbesinnung in Zeiten akuter Krisen*. Hrsg. Winfried Böttcher Nomos 2019. 291–300.

³ A brabanti forradalmi örökségről lásd *Henri Pirenne*: Histoire de Belgique des origines á nos jours. III. Bruxelles 1900. 250–254., 296–300.; *John Gilissen*: Die belgische Verfassung von 1831 – ihr Ursprung und ihr Einfluß. In: *Beiträge zur deutschen und belgischen Verfassungsgeschichte im 19. Jahrhundert*. Beiheft zur Zeitschrift Geschichte und Wissenschaft und Unterricht. Hrsg. Werner Conze. Stuttgart 1967. 40.; *Georges-Henri Dumont*: Histoire de la Belgique. Bruxelles 1977. 310–316.; *Hans Maier*: Revolution und Kirche. Zur Frühgeschichte der Christlichen Demokratie. Freiburg–Basel–Wien 1988. 165.; *Marie-Thérèse Bitsch*: Histoire de la Belgique. Hatier 1992. 62–72.; *Janet Polasky*: Liberal Nationalism and Modern Regional Identity: Revolutionary Belgium, 1786–1830. In: *Liberty and the Search for Identity. Liberal Nationalism and the Legacy of Empires*. Ed. Iván Zoltán Dénes. Bp.–New York 2006. 75–90., itt: 78–81.; *Patrick Weber*: La grande histoire de la Belgique. Perrin 2013. 137–146.

A polgári átalakulás korai magyarországi előtörténetéről lásd *Boreczky Beatrix*: A magyar jakobinusok. Bp. 1977.; *Benda Kálmán*: Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának

a társadalmi összefogást és nemzeti egységet teremtő sajátos „érdekegyesítő” politika kidolgozása, annak gyakorlati kivitelezése, illetve folyamatos megújítása. Magyarország vonatkozásában az említett törekvések középpontjában a feudális társadalmi rendszer felszámolása, polgári átalakítása s annak előfeltételeként a jobbágyfelszabadítás lebonyolítása állt.⁴ A régóta polgári társadalmi és kapitalista gazdasági rendszerben élő Dél-Németalföld aktuális speciális politikai helyzetében az „érdekegyesítés” adekvát tartalmát és kereteit a liberális-katolikus unionizmus jelentette.⁵

A sikeres átalakulás mögött mindkét esetben a nemesség, a polgárság és az értelmiség osztályszövetsége húzódott meg, az eltérő fejlődés szerinti eltérő arányokkal és minőségekkel.

A polgári szabadságra és szolidaritásra épülő nemzeteszmény szellemében a magyarországi polgári átalakulás levezénylésére a polgárság gyengesége következtében egyedül képes liberális nemesség felismerte, hogy a megújulást egyetlen politikai erő sem hivatott egymaga megvalósítani. A politikai, szociális, nemzetiségi törésvonalak áthidalását ezért a kompromisszumokkal kibélelt s a fokozatosság elvét érvényesítő békés reformfolyamatban tartotta megvalósíthatónak.⁶ Az 1848–1849. évi magyarországi folyamatok alakulása szempontjából meghatározó jelentőséggel bírt az a körülmény, hogy az uralkodó osztályoknak sikerült a felszabadított parasztságot a legreménytelenebb helyzetekben is kitartó szövetségessé tenni. Belgiumban ugyanakkor az 1830–1831-ben és 1848–1849-ben egyaránt rendkívül kiélezett szociális feszültséget képesek voltak megfelelően kezelni, s ez által a különböző társadalmi osztályok közötti szolidaritást biztosítani. A belga és a magyar politikai elit hatalmas történelmi teljesítményeként értékelhető, hogy az érdekegyesítés működtetése eredményeként forradalmaikban széles társadalmi összefogásra alapozott, hatékony nemzeti egységet sikerült teremteniük, ami az alkotmányos-nemzeti átalakulás előfeltételét képezte.

magyarországi történetéből. Bp. 1978. 105–285.; *Poór János: Kényszerpályák nemzedéke 1795–1815.* Bp. 1988. 175–225.

⁴ *Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban.* Bp. 1971.; *Szabad György: Kossuth politikai pályája* i. m. 116–117.

⁵ Az unionizmus tartalmáról lásd *Roger Aubert: Kirche und Staat in Belgien im 19. Jahrhundert.* In: *Beiträge zur deutschen und belgischen Verfassungsgeschichte* i. m. 5–25., itt: 11.; *Büsch, M.-T.: Histoire de la Belgique* i. m. 80.; *André Cordeviener: Organisations politiques et milieux de presse en regime centenaire. L'expérience liégeoise de 1830 à 1848.* Paris 1978. 69–72.; *Maier, H.: Revolution und Kirche* i. m. 305.; *Kurt Jürgensen: Lamennais und die Gestaltung des belgischen Staates.* Wiesbaden 1963. 125–149.; *Alois Simon: L'Unionisme institutionnel de Léopold Ier.* Res Publica 1. (1959) 6–16., itt: 18–22.; *Erdődy Gábor: A belga liberális-katolikus unionizmus (1825–1848).* Egházttörténeti Szemle 9. (2009) 1. sz. 100–112.

⁶ *Polgárosodás és szabadság. Magyarország a 19. században.* Szerk. Veliky János. Bp. 1999. 21.

Az 1830. évi belgiumi és az 1848. évi magyarországi forradalom kitörése, a forradalmi átalakulás kiteljesedése előtti közvetlen időszakot egyaránt az idegen abszolutizmus elkeseredett támadása és ellenoffenzíva beindítására irányuló próbálkozása jellemezte. Hága és Bécs a nemzeti önrendelkezés kivívását és az alkotmányos monarchia megteremtését céljaként megfogalmazó ellenzéki mozgalom visszaszorítására/elfojtására úgy tett kísérletet, hogy politikájával a hivatalosan érvényben levő, törvényekben rögzített alkotmányos jogokat korlátozta, számolta fel. A kálvinista I. Vilmos 1825. június 14-én, majd július 17-én kibocsátott, a felvilágosult abszolutizmus II. József-i szellemében fogant provokációsintű antiklerikális rendeletei a katolikus egyház átfogó nacionalizálására törekedtek, amikor a leuveni szeminárium bezárásával a klérus képzését kizárólag holland kézbe utalták, s a püspöki kollégiumot a kormány felügyelete alá helyezték.⁷ A reformkonzervatív kurzus jegyében 1844-ben Magyarországon bevezetett adminisztrátori rendszer a bécsi abszolutizmussal szembeni alkotmányos önvédelem pozícióit kívánta szétzúzni a megyék élére kinevezett udvarhoz hű főispánok és komisszárok beiktatásával, a sok száz éve működő tradicionális önkormányzati mechanizmusok felfüggesztésével/megbénításával. Az idegen abszolutizmus támadása azonban mindkét országban az ellenzéki mozgalom további megerősödéséhez, a társadalmi-politikai érdekegyesítésben testet öltött nemzeti összetartozás érzésének felerősödéséhez vezetett.⁸

A liberális katolicizmus bázisán 1831–1849 között kibontakozó belga fejlődés⁹ lényege a klasszikus mérsékelt korai liberalizmusból az erős szociális érzékenységgel társuló liberális-demokratikus alternatíva kimunkálásáig és kipróbálásáig vezető útban határozható meg. A reformkortól az 1849. július 28-ai szegedi nemzetiségi és zsidóemancipációs törvények elfogadásáig ívelő magyar fejlődési pályát szintén a vormärzi mérsékelt liberális alapot demokratikus irányban meghaladó próbálkozások jellemezték.¹⁰

Különösen fontos évet jelentett a két ország politikatörténetében 1846, illetve 1847. A brüsszeli *Liberális Kongresszust* (1846. június), valamint a pesti *Ellenzéki*

⁷ Jürgensen, K.: Lamennais und die Gestaltung des belgischen State i. m. 81–82.; Aubert, R.: Kirche und Staat in Belgien i. m. 18.; Handbuch der Kirchengeschichte. VI/I. Hrsg. Hubert Jedin. Freiburg 1971. 177.; Bitsch, M. T.: Histoire de la Belgique i. m. 79.; Emiel Lamberts: La démocratie chrétienne en Belgique et aux Pays-Bas. In: Christliche Demokratie im zusammenwachsenden Europa. Hrsg. Günter Buchstab – Rudolf Uertz. Freiburg 2004. 140–167.

⁸ Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 98–100.; Polgárosodás és szabadság i. m. 111–112.; Kossáry D.: Kossuth Lajos a reformkorban i. m. 348–352.

⁹ Vö. Éliane Gubin – Jean-Pierre Nandrin: La Belgique libérale et bourgeoise. In: Els Witte – Éliane Gubin – Jean-Pierre Nandrin – Gita Deneckere: Nouvelle Histoire de la Belgique I. 1830–1905. Bruxelles 2005.

¹⁰ A liberális alap demokratikus továbbfejlesztésére irányuló kísérletről lásd Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 157–163.; Polgárosodás és szabadság i. m. 129–130.; Erdődy G.: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 187–193., 229–231.

Konferenciát (1847. március 15.) az országos kiterjedtségű szervezett párttá alakulás és a programalkotás (lásd az Ellenzéki Nyilatkozat elfogadása – 1847. június) jegyében hívták össze. Míg azonban a belga liberális gyülekezet célját a politikai hatalom megragadása, illetve a demokratikus továbblépés stratégiájának kidolgozása jelentette,¹¹ addig a magyarországi tanácskozás az abszolutisztikus kormányzati rendszer és a feudalizmus felszámolását szolgáló s a lehető legszélesebb konszenzussal elfogadott liberális közös minimum kimunkálását tekintette haszthatatlan feladatának.¹²

Jelentős eltérés mutatkozott ugyanakkor a konzervatívok helyzetében is. Miközben ugyanis a belgiumi katolikus erők csupán évtizedekkel később követték riválisaik példáját, jelentős Habsburg-háttérrel és támogatással rendelkező magyar elvbarátaik már hónapokkal a liberálisok előtt, 1846 novemberében megszervezték pártjukat. 1848-ban az ellenzéki pozícióból politizáló, ám egyéni ambícióikat a haza érdekeinek alárendelni képes belga konzervatívok őszinte meggyőződésből csatlakoztak a nemzeti egységhez, miközben a magyar konzervatívok többsége aktívan, vagy csupán szívében, az idegen ellenforradalommal rokonszenvezett, azaz a belga nemzeti konzervativizmus példájával szemben a patrióta elkötelezettséget mellőző birodalmi konzervativizmus alternatíváját testesítette meg.¹³

A programadás és az ellenzéki mozgalom párttá szerveződése folyamatában kiemelkedő jelentőséggel bírt a modern polgári sajtó. 1824. április elején Paul Devaux, Joseph Lebeau, Charles Rogier aktív részvételével ifjú ügyvédek és professzorok Liège-ben liberális napilapot alapítottak *Journal politique, littéraire de l'industrie et commerce Mathieu Laensbergh* címmel, amely a későbbi években a liberális-katolikus unionizmus valódi olvasztókemencéjeként működő „liège-i műhely” fórumaként meghatározó szerepet játszott a hamarosan a dél-németalföldi tartományokat átfogó ellenzéki sajtóorgánumok szemléletének alakításában. 1827. március 21-én induló cikksorozatában – de Gerlache 1825-ös beszédének két legfontosabb követelését megismételve

¹¹ *Paul Hymans: Frère-Orban I–II. Bruxelles 1905. I. VII–VIII.; Mishaegen, de G. G.: Le Parti Catholique Belge de 1830 à 1884 i. m. 86–87.; Aubert, R.: Kirche und Staat in Belgien i. m. 138.; Corde-wiener, A.: Organisations politiques i. m. 343–347.; Bitsch, M. T.: Histoire de la Belgique i. m. 127.*

¹² *Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 100., 104.; Dénes Iván Zoltán: Közüggé emelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években. Bp. 1989. 137–150.; Polgárosodás és szabadság i. m. 113–115.; Kosáry D.: Kossuth Lajos a reformkorban i. m. 368–371.; Dénes Iván Zoltán: Liberális kihívásra adott konzervatív válasz. Bp. 2008. 192–205.*

¹³ A belga konzervatív párt létrehozására irányuló törekvések felerősödéséről 1847-ben, Jules-Baptiste Malou szerepéről lásd *Mishaegen, de G. G.: Le Parti Catholique Belge de 1830 à 1884 i. m. 101–102.; A magyar Konzervatív Párt 1846-ban történt megalakulásáról és programjáról lásd Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 98–99.; Dénes I. Z.: Közüggé emelt kiváltságörzés i. m. 128–136.; 148–150., Kosáry D.: Kossuth Lajos a reformkorban i. m. 358–359.; Dénes Iván Zoltán: Liberális kihívásra adott konzervatív válasz i. m. 179–191.*

– Devaux országos kisugárzású impulzusokat generálva sürgette az alkotmányos szabadság kifejlését és a kiéleződő egyházpolitikai vita pozitív lezárását.¹⁴ Az 1841. január másodikán Kossuth Lajos szerkesztésében útjára bocsátott *Pesti Hírlap* a formálódó liberális ellenzék fórumaként meghatározó szerepet játszott a polgári átalakulás és a nemzeti önrendelkezés, azaz a nemzeti polgárosodás programjának megfogalmazásában. A nemzet önmegismertetésére irányuló törekvés jegyében hetenként kétszer megjelenő, rövid idő alatt hatalmas népszerűségre szert tett orgánum a politikai sajtó megszületésével új fejezetet nyitott a magyar sajtó történetében. Az ártatlanul elszenvedett háromévi fogság után a nemzet nyomására kiszabadult, a liberális demokratikus politikai eszmerendszer alapvetését elvégző Kossuth Lajos az általa meghonosított vezércikkeiben a feudális társadalmi gazdasági rendszer anakronisztikus jellegére és tarthatatlanságára irányította olvasói figyelmét, s annak mielőbbi megváltoztatása érdekében mozgósította a magyar politikai közvéleményt.¹⁵

A forradalmi kibontakozás sikeréhez jelentős mértékben járult hozzá a radikálisok szerepvállalása, akik azonban az áttörés sikeres lebonyolítását követően mindkét országban jelentősen veszítettek befolyásukból. Miközben ugyanis az 1830-as belgiumi ideiglenes kormány erejét a liberális és radikális politikusok közös részvétele biztosította, s a magyar reformlendület kiteljesedését 1848 márciusában-áprilisában ugyancsak a liberális-radikális együttműködés tette lehetővé, a konszolidációs folyamat mindkét esetben liberális alapon, a radikálisok háttérbe szorításával zajlott le. Politikai jelentőségük leértékelődését látványosan demonstrálta az 1830. november 3-án, illetve 1848 júniusában lebonyolított parlamenti választások eredménye, a forradalmi időszak két kiemelkedő élharcosa, s a két nemzeti identitásban napjainkig kiemelkedő pozíciót elfoglaló Louis de Potter és Petőfi Sándor bukása. A voksolás a radikalizmus elutasítását, a forradalmat előkészítő időszak liberális politikusainak bizalmat szavazó választók rend és béke melletti állásfoglalását demonstrálta.¹⁶

¹⁴ *Théodore Juste: Histoire du Congrès National de Belgique, ou de la fondation de la monarchie belge.* Bruxelles 1850. 3.; *Pirenne, H.: Histoire de Belgique* i. m. III. 456.; *Gerlache, P. de: Gerlache et la fondation* i. m. 78.; *Mishaegen, de G. G.: Le Parti Catholique Belge de 1830 à 1884* i. m. 47.; *Cordewiener, A.: Organisations politiques* i. m. 70–71.

¹⁵ „Liberalizmus és demokratizmus – a kossuthi ideológia”. In: *Varga J.: Keresztútban a Pesti Hírlap* i. m. 18–33. Vö. *Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája* i. m. 48–57.; *Kosáry D.: Kossuth Lajos a reformkorban* i. m. 206–220.

¹⁶ *Juste, T.: Histoire du Congrès National de Belgique* i. m. 22., 41.; *Théodore Juste: Alexandre Gendebien.* Bruxelles 1874. 29.; *Pirenne, H.: Histoire de Belgique* i. m. III. 502.; *Georges-Henri Dumont: Histoire des belges.* I–III. Bruxelles 1956. III. 20–25. *Urbán Alaldár: „A korszerű Petőfi-kép és a költő helye az 1848–49-es eseményekben.” „Az 1848-as választások és Petőfi.”* In: *Uő. A nagy év sodrában.* Tanulmányok 1848-ról. Bp. 1981. 273–280., 304–321.

1830 forradalmi hónapjaiban a formálódó új hatalom irányításában a radikálisok jelentős pozíciókhoz jutottak. Kossuth és Batthyány 1848 márciusa-áprilisában szintén tudatosan támaszkodott a népforradalom erőire az ellenforradalmi mesterkedések közömbösítése érdekében, de egyben határozottan kész volt megakadályozni őket a túlkapások fenyegetését magában hordozó, az átalakulás békés és törvényes jellegét veszélyeztető törekvéseikben. Őszintén tartottak a radikális mozgalomtól, de egyben támaszkodtak is rá az udvarral és a konzervatívokkal folytatott küzdelmükben.¹⁷

A későbbiekben az 1847. november 12-én megalakult és 1852-ig hivatalban maradó Rogier-kormányt a radikálisok külső támogatása erősítette, 1848 szeptemberét követően az önvédelmi háború vállalását eredményező magyarországi fordulatban pedig már a liberális-radikális kormányzati együttműködés öltött testet. A republikánusok azonban mindkét országban mindvégig marginális pozícióba kényszerültek.

A katolikus egyházak szerepe, a liberális katolicizmus rendszerváltoztató küldetése

A vallási és egyházpolitikai kérdések, valamint a katolikus egyház pozíciójának alakulása szempontjából meghatározó kiindulópontot jelentett, hogy Dél-Németalföld társadalmának elsöprő homogén többségét a római katolikus hívők alkották. Ezzel ellentétben a Magyar Királyságban a népesség mintegy 54%-a római katolikus, 6%-a görögkatolikus, 15%-a református, 9%-a evangélikus, 13,5%-a pedig görögkeleti vallású volt.¹⁸

A dél-németalföldi események alakulásában a katolikus egyház a külföldi kálvinista hatalommal szemben a nemzeti érdekek védelmében pozicionálta magát. A Magyar Királyság mindennapi életében viszont az idegen hatalom által megtestesített és támogatott katolikus államvallás/államegyház érvényesült, azaz a Bécs szövetségeseként működő katolikus egyház nem nemzeti érdekeket képviselt. A nemzetfenntartó, nemzetmegőrző funkciót történelmileg mindenekelőtt a református egyház vállalta fel. A magyar nemzeti identitásban napjainkig erősen jelen van a református egyház nemzeti egyházként való értelmezése. Ugyanakkor az interkonfesszionális tendenciák erős érvényesülésével, a kölcsönhatások eredményeként a protestantizmus (amint arra Antall József rámutatott) megtermékenyítő szerepet játszott a magyar katolicizmus megújulásában, saját egyházi

¹⁷ Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 115–117.; Erdődy G.: „Szabadságot mindenben és mindenkinék” i. m. 52–54.

¹⁸ Polgárosodás és szabadság i. m. 53. Vö. Katus László: A modern Magyarország megszületése. Magyarország története 1711–1914. Pécs 2009. 95–105.

szervezetén keresztül mutatva példát arra, hogy „mi a demokrácia, mit jelent a pluralista európai gondolkodás”.¹⁹

Az 1825-ös holland offenzíva a felvilágosult abszolútizmus utóélete jegyében indult, amit a liberális-katolikus közeledés ellensúlyozásának és a forradalmi erjedés megelőzésének szándékával az 1827. június 18-án Hágával megkötött konkordátummal közvetve a XII. Leó által irányított Szentszék is támogatott.²⁰ Ferenc császár/király konzervatív kurzusa ugyanakkor mindenekelőtt a felvilágosult abszolútizmus jozefinista örökségének felszámolásában definiálta önmagát.²¹ Miközben a hivatalos Mecheleni Egyház a változások ihletőjének, sok esetben kezdeményezőjének és eltökélt támogatójának bizonyult, az Esztergomi Érsekség a fennálló feudális rend védelmezőjének szerepébe merevedett.

Az 1825–1848 közötti időszakban az események formálódását meghatározó mértékben befolyásolta a liberális katolicizmus térhódítása, amely a rendszerváltoztatás motorjának funkcióját öltötte magára. Belga és magyar vonatkozásban egyaránt jelentős tényezőnek bizonyult a francia hatás. A Dél-Németalföldön kibontakozó gyakorlat és a Lamennais-i filozófia érlelődési folyamata fokozatosan szervesülő, egymást serkentő kölcsönhatásban állt egymással,²² míg Magyarországon a folyamat egyértelműen egyirányúnak bizonyult, s azt a német közvetítő hatás is színesítette.²³

Miközben az ultramontán ideológiát és gyakorlatot Engelbert Sterckx bíboros hivatalos állásfoglalása egyértelműen elutasította és eredményesen visszaszorította,

¹⁹ *Antall József*: A pápai kollégium újjászületésénél. Idézi: *Erdődy Gábor*: Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága. Bp. 2011. 33.

²⁰ *Gerlache, P. de*: Gerlache et la fondation i. m. 70.; *Jürgensen, K.*: Lamennais und die Gestaltung i. m. 93.; *Aubert, R.*: Kirche und Staat in Belgien i. m. 10.; *Handbuch der Kirchengeschichte* i. m. 178., 325.

²¹ A ferenci konzervatív kurzusról lásd *Horváth Mihály*: Huszonöt év Magyarország történetéből I. Bp. 1886. 37–38., 321–326., 335–340.; *Ballaqi Géza*: A nemzeti államalkotás kora 1815–1847. In: *A magyar nemzet története IX.* Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1897. 30–38., 307–316.; *Balogh Margit – Gergely Jenő*: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon 1790–2005. Bp. 2005. 29–32.; *Katus L.*: A modern Magyarország megszületése i. m. 105–107.

²² *Jürgensen, K.*: Lamennais und die Gestaltung i. m. 29.; *Maier, H.*: Revolution und Kirche i. m. 169–170., 173–175.; *Ludassy Mária*: „Isten és szabadság”. Lamennais a liberális katolicizmustól a szabadelvű szocializmusig. Bp. 1989. 10–15.

²³ A liberális katolicizmus németországi szerepéről lásd *Mishaegen, de G. G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 23.; *Handbuch der Kirchengeschichte* i. m. 268–271.; *Erdődy Gábor*: A 19. századi német liberalizmus. Bp. 1993. 16.; *Winfried Becker*: Christliche Demokratie in Deutschland. In: *Christliche Demokratie im zusammenwachsenden Europa.* Hrsg. Günter Buchstab – Rudolf Uertz. Freiburg 2004. 66–67.; *Jacques Gadille – Jean-Marie Mayeur*: Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830–1914). In: *Die Geschichte des Christentums. Religion – Politik – Kultur.* Band XI. Freiburg–Basel–Wien 1997. 300.

s a belga egyház a liberális-katolikus projekt élére állt,²⁴ a magyar katolikus kléruson belül a polgári átalakulással szembehelyezkedő korszerűtlen konzervatív gondolkodás rendszer-specifikus felfogásként érvényesült. Ami persze távolról sem jelentette azt, hogy a magyar klérusban ne lettek volna jelen (ha távolról sem többségben) a modern konzervativizmus képviselői (például Lonovics József csanádi püspök, 1848-ban egri érsek), a liberális katolicizmus képviselőit az egyházon belül azonban még kevesen vállalták fel (például Horváth Mihály, 1848-ban csanádi püspök). Utóbbi annál erőteljesebben, meghatározó tendenciaként alakította a liberális ellenzék gondolkodását és programalkotását, amelynek legbefolyásosabb vezéregyéniségei (Batthyány Lajos gróf, Deák Ferenc, Eötvös József báró, Széchenyi István gróf) az 1848. április 11-én hivatalba lépő Batthyány-kormány főszereplőiként biztosították a liberális-katolikus alapelvek érvényre jutását a polgári átalakulás minőségében.²⁵

A reformkori ellenzék két kiemelkedő alakja, az evangélikus Kossuth Lajos és a katolikus Deák Ferenc az amerikai modell híveiként fogalmazták meg álláspontjukat, de demokratikus nézeteiknek a korabeli hazai körülmények közötti kivitelezhetetlenségét felismerve a gyakorlatban átengedték a kezdeményezést és elfogadták a kényszer szülte kompromisszumokat. A magyar liberális politikai elit felfogásában többnyire, az 1848-as Batthyány-kormány politikájában pedig egyértelműen a Lamennais filozófiájától elhatárolódó, a Charles de Montalembert és Engelbert Sterckx által kidolgozott, Magyarországon mindegyik Eötvös József²⁶ által képviselt mérsékelt liberális felfogás dominált. A radikalizálódó alsópapság körében, valamint Horváth Mihály (az 1849 májusában megalakult Szemere-kormány minisztere) programjában ugyanakkor erőteljesen artikulálódott a demokratikus katolicizmus értékrendje is.

²⁴ *Henri Haag*: Les origines du catholicisme libéral en Belgique (1789–1839). Louvain 1950. 152.; *Alois Simon*: Le cardinal Sterckx et son temps (1792–1867) I–II. Wetteren 1950.; *Alois Simon*: Le Parti Catholique Belge 1850–1945. Bruxelles 1958. 41.; *Kurt Jürgensen*: Der Einfluß des französischen Abbé Félicité de Lamennais auf die Gründung des belgischen Königreichs. In: L’Eglise et l’Etat á l’époque contemporaine. Mélanges dédiés á la mémoire de Mgr. Alois Simon. Publie sous la Direction de Gaston Braive et Jacques Lory. Bruxelles 1975. 315–336.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques i. m. 86.

²⁵ *Révész Imre*: Lamennais és a magyarok. (A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának közleményei 4.) Bp. 1954.; *Fazekas Csaba*: Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban. Bp. 2008.; *Erdődy Gábor*: Horváth Mihály (1809–1878). In: *Horváth Mihály*: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849–ben. Bp. 2015. VII–XXVI.

²⁶ Eötvös József báró liberális egyházpolitikai nézeteiről lásd *Concha Győző*: Eötvös és Montalembert. Adalék a magyar katolikusok autonómiájának kezdetéhez. Bp. 1918.; *Schlett István*: Eötvös József. Bp. 1987. 73.; *Fenyő István*: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon. Bp. 1997. 190–194.; *Gámgó Gábor*: Eötvös József uralkodó eszméi. Kontextus és kritika. Bp. 2006. 133–144.

Az 1831-es alkotmányos rendezés rendkívüli jelentőségű, speciális megoldást alkotó elemét az egyház és az állam szétválasztásának módja képezte. Brüsszelben az erőszakos megoldást, az ellenséges szétválasztást („separazione ostile”), valamint a jóindulatú társbérletet megvalósító („separazione pure”) angolszász modellt egyaránt elutasítva a két szuverén entitás kölcsönös érdekekre és előnyökre alapozott, szoros együttműködésének a modelljét („separazione et collaborazione”) alkották meg, amelyben az állam inkompetensnek deklarálta magát az egyházi kérdésekben, az egyházat szuverén privát társaságnak tekintette, de nem ismerte el egyetlen korábbi privilégiumát sem. A dokumentum nem ismert államvallást, másfelől viszont a katolikus egyház teljes függetlenségét biztosította. A vallási egyesületek számára szinte korlátlan szabadságot, gyakorlatilag teljes függetlenséget eredményező szabályozás a korabeli európai katolicizmus ideálját alkotta meg.²⁷

Az 1848. áprilisi törvények hatalmas rést ütöttek a katolikus egyház feudális előjogainak és rendi kiváltságainak falán. A polgári forradalom egyházpolitikai jogalkotása felszámolta az államvallás kedvezményeit, a főkegyúri jogon alapuló intézmények jelentős részét a miniszteri ellenjegyzés érvényesítésével parlamenti ellenőrzés alá vonta. Liberális alapon megújította egyház és állam kapcsolatát, valamint a vallási felekezetek egymáshoz való viszonyát, korszakalkotó előrelépést hozott a vallás- és lelkiismereti szabadság megvalósításában. A kialakult helyzet ugyanakkor továbbéltette a katolikus egyház hatalmas gazdasági fölényét s az oktatásban betöltött domináns pozícióját. A zömében konzervatív meggyőződésű katolikus főpapság tudomásul vette a történelmi fordulat tényét, a liberális reformokat, s a békés kibontakozásban érdekelt félként kereste a beilleszkedést az új polgári társadalomba. Az áprilisi alap demokratikus továbbfejlesztését azonban elutasította. A magyarországi felekezetek liberális papjai és lelkészei ugyanakkor rendkívül fontos szerepet vállaltak magukra országszerte abban, hogy a polgári átalakulást széles tömegekkel megismertessék, az új kormányt elfogadtassák, a közrend megszilárduljon. Az 1848 őszen megindult ellenforradalmi támadással szemben a katolikus püspöki kar pozitívan viszonyult az önvédelmi háború ügyéhez, a függetlenségi nyilatkozatot azonban kevés kivételtől eltekintve nem támogatta.²⁸

²⁷ *Giacomo Martina*: Storia della chiesa da Lutero ai nostri giorni. III. L'età del liberalismo. Brescia 1995. 78–79., 82–85.; *Gadille, J. – Mayeur, J. M.*: Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas i. m.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 130.

²⁸ *Horváth Mihály*: Magyarország függetlenségi harcának története 1848–1849-ben I–IV. Pest 1871–1872. II. 30–39.; *Csizmádia Andor*: Az állam és az egyház kapcsolatai 1848–49-ben. Világosság 22. (1981) 499–510.; *Csorba László*: Az első népképviselői országgyűlés állásfoglalása a művelődés- és egyházpolitikai kérdésekben. In: A magyar országgyűlés 1848–1849-ben. Szerk. Szabad György. Bp. 1998. 260.; *Üő*: A vallásalap „jogi természete”. Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon 1782–1918. Bp. 1999. 51.; Állam és egyház a polgári átalakulás korában

A forradalmi átalakulást megalapozó alkotmányok

A belgiumi és a magyarországi forradalmi átalakulás megalapozására az 1831. február 7-én elfogadott *alkotmány*, illetve az 1848. április 11-én szentesített *törvénykönyv* bevezetésével került sor. Miközben azonban a Belgium első, alkotmányozó parlamentjeként működő Nemzeti Kongresszus a parlamentáris monarchia prototípusaként funkcionáló valódi chartával ajándékozta meg nemzetét, a pozsonyi országgyűlés – az angliai fejlődéssel rokonságba hozható módon – charta megfogalmazása helyett a régi rendi alkotmányosság továbbfejlesztésével hozta létre a magyar polgári államszervezetet. A magyar politika nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a modern Magyarország megteremtése, a király és a nemzet kettős szuverenitásának helyreállítása alkotmányos úton történt. Jelképes üzenete is volt annak, hogy a törvényes forradalmat szentesítő törvényeket az utolsó rendi országgyűlés iktatta törvénybe.²⁹

Mindkét dokumentum megfogalmazására rendkívül rövid idő állt rendelkezésre, mégsem nevezhetjük őket elhamarkodott vagy kéréletlen munkáknak. Megalkotásukra ugyanis a korábbi években/évtizedekben alaposan átgondolt, megérlelt tervezetek kibontásával és a konkrét helyzet által kínálkozó aktualizálásával került sor, miközben szerzőik és szerkesztőik az egyetemes történelem által rendelkezésre bocsátott példákat is maximálisan, nem ritkán teljes szövegrészek szószerinti átvételével hasznosították. A belga alkotmányt kidolgozó bizottsmány munkálatai közben folyamatosan szem előtt tartották az 1815-ös *holland alaptörvényt* és az 1830-as *francia chartát*. Az említett két mintán kívül más alkotmányos szöveg közvetlen érvényesítésének nincs nyoma. Az elfogadott változatban 40% a holland, 35% pedig a francia dokumentum szinte szó szerinti átvételének bizonyult. Utóbbi önmagában is garanciát jelentett arra, hogy az elvégzett munka gyorsasága mögött távolról sem szakszerűtlenség, hanem mindenekelőtt belülről megérlelt minták tudatos követése húzódott.³⁰

Az 1831. évi belga alkotmány az európai liberalizmus történetének az 1830. júliusi párizsi forradalommal és az 1832-ben hozott angliai választójogi törvényvel egyenértékű sarkköve, amely Belgiumot az európai szisztéma integráns részévé, az európai békerendszer stabilizáló faktorává emelte. A modern Belgium

Magyarországon 1848–1849. Szerk. Sarnyai Csaba Máté. Bp. 2001. 66–67.; Erdődy G.: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 72.

²⁹ Gergely András: 1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből. Bp. 2001. 94.; Erdődy G.: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 71.

³⁰ Juste, T.: Histoire du Congrès National de Belgique i. m. I. 42–44.; Gilissen, J.: Die belgische Verfassung von 1831. i. m. 60.; Mezey Barna – Szenté Zoltán: Európai parlamentarizmus és alkotmánytörténet. Bp. 2003. 283.

politikai és intézményes alapjait lefektetve a szabadságot túlkapások nélkül, a rendet abszolutisztikus mozzanatok nélkül érvényesítő alkotmányos keretrendszert hozott létre. Ebbe az összeurópai folyamatba illeszkedett az 1830-ban útjára induló magyar reformkor, amely a kontinentális modernizáció szerves részét képezte, s Közép-Európa legjobban szervezett ellenzéki mozgalmát létrehozva, továbbá legkiérleltebb modernizációs programját megfogalmazva a régió alkotmányos-nemzeti átalakításának motorjaként bontakozott ki. A katolikusok és a liberálisok, az állam és az egyház, a flamandok és a vallonok kölcsönös engedményein alapuló rendkívül kiegyensúlyozott együttműködés rendszerét megalakító, a liberális-katolicizmus remekműveként s a modern kereszténydemokrácia előfutáraként az európai alkotmánytörténet új korszakát megnyitó belga alkotmányt a liberális parlamentáris szisztéma 19. századi modelljeként, Európa legdemokratikusabb alaptörvényeként tartották számon. Az „áprilisi alkotmány” 1848 Közép-Európájának legprogresszívebb alternatíváját vázolta fel.

A brüsszeli Nemzeti Kongresszus gyakorlatilag külső kényszerhatásoktól függetlenül alkothatta meg a képviselők által optimálisnak tartott változatot, a pozsonyi rendi országgyűlés viszont folyamatosan súlyos engedményekre kényszerült a Habsburg-hatalommal vívott küzdelemben. Mindkét végleges szövegváltozat az együttműködésben részvevő hatalmi csoportok érdekei ütköztetésének nyomait magán viselő belső kompromisszumok produktuma volt, s bár az így megtalált közös nevező magyar esetben a liberális elvek rovására kényszerből tett komoly elvi engedményeket is magában foglalt, összességében a jövő szilárd alapjait teremtette meg. A 31 cikkelyből álló áprilisi törvénykönyv az érdekegyesítés működtetése jegyében, a polgári jogegyenlősítés rovására több irányban (az udvar, a nemesség, a városi polgárság, a katolikus egyház) kötött kompromisszumok nyomát viselte magán: elmaradt a zsidóemancipáció és a céhek felszámolásának kihirdetése, az uralkodó megtartotta a katonai hivatalokra történő kinevezés és a magyar hadseregnek az ország határain kívül való felhasználásának, továbbá a külügyek egységes birodalmi intézésének korlátlan jogát. De megtörtént a feudalizmust felszámoló polgári társadalom és az abszolutizmust felváltó alkotmányos-parlamentáris rendszer szilárd alapjainak lefektetése. Mindamelltt a parasztság számára messzemenően a legkedvezőbb feltételek mellett szabályozta a jobbágy-felszabadítást, a szabad paraszti földtulajdon megteremtését.³¹

A belga és a magyar alaptörvény egyaránt csupán az általa létrehozott új rendszer alapelemeit, a mechanizmus lényegét és minőségét meghatározó kereteket

³¹ Az áprilisi törvényekről lásd *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 117–128.; *Deák István*: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. Bp. 1983. 117–120.; *Polgárosodás és szabadság* i. m. 123–125.

teremtette meg, melyek tartalommal történő megtöltését a későbbiekben megválasztásra kerülő népképviselői parlamentek által kidolgozandó „organikus törvények” útján képzelték el. „Nem minden ez, mi az egész nemzet jövődjét magában foglalná, hanem alapja jövőnk kifejlődésének” – hangsúlyozta Kossuth Szentkirályi Móriccral közös április 16-ai, utolsó követjelentésében³² –, a belga megoldásra is érvényes megállapítással.

A csaknem két évtizeden átívelő reformkori munkálatokat magas szinten szintetizáló 1848. áprilisi törvénykönyv tudatosan épített az európai, illetve észak-amerikai tapasztalatokra, és számos részletkérdésben jól hasznosította az angol (szerves haladás), a francia (hatalmak szétválasztása), amerikai (erős központi, alkotmányos kormány), a német (eltérő fejlettségű régiók összefogása) és különösen a belga tapasztalatokat. Külön érdeme, hogy a demokrácia irányában a francia forradalomtól eltérően nem az erőszakos jogfosztás, hanem a jogkiterjesztés útján kívánt haladni. Alapvető kérdésekben és a legtöbb összefüggésben a leghaladóbb nyugati mintákat adaptálta, azt a sajátos hazai viszonyokhoz alkalmazva olyan szintézist alkotott, amely nyitottságával és az érdekegyesítő politika dinamikájával megőrizte annak lehetőségét, hogy a körülmények kedvező alakulása esetén a későbbiekben sor kerülhessen a rendezés továbbfejlesztésére és az abban kényszerből vállalt kompromisszumok feloldására.³³

Különösen nagy hatással volt a belga alkotmány a reformkori magyar liberális ellenzék képviselőinek gondolkodására.³⁴ Az általuk számos összefüggésében modellértékűnek tekintett dokumentum rendkívüli segítséget jelentett számukra az 1848. áprilisi pozsonyi törvénykezési munkálatok sikeres lezárásához. A felelős miniszteri kormányzás alapjait lefektető 1848. évi III. cikkely az áprilisi törvények egyik legkorszerűbb elemét képezte. A belga alapszöveg egyes részleteinek szószerinti átvétele nyolc paragrafus esetében szövegszerűen is kimutatható. Ugyancsak kifejezetten belga ihletésre került becikkelyezésre az országgyűlésnek az előző évi zárszámadás és a következő évi költségvetés elfogadása előtti feloszlását tiltó paragrafus.³⁵

Az 1831–1848-ban kidolgozott, a népképviselői alapon nyugvó belga és magyar kormányzati rendszer alapját a miniszteri felelősség intézménye képezte. Az 1831-es szabályozásban a hatalmi ágak rugalmas szétválasztása és

³² Idézi *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 117.

³³ Polgárosodás és szabadság i. m. 124.

³⁴ *Erdődy Gábor*: Az 1830-as forradalom utáni belgiumi helyzet a Pesti Hírlap tükrében (1841–1848). Századok 154. (2020) 245–280.

³⁵ *Nagy Miklós*: Ghyczy Kálmán, mint nádori ítélmester. Budapesti Szemle 1930. 219. kötet 635. szám 1–28. 635.; *Albert Kaas*: Az alkotmányfejlődés tényezői. Bp. 1926.; *Gergely A.*: 1848-ban hogy is volt? i. m. 111.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 124.

egyensúlyának megteremtése mellett összességében a valamennyi hatalom attribútumaival felruházott nemzet túlsúlya érvényesült. Az uralkodói jogkörnek más európai országokhoz képest erősebb korlátozása az abszolutizmus visszatérésének alkotmányos akadályaként funkcionált. A szuverenitásától megfosztott király a pártok és az osztályok felett álló össznemzeti, osztársadalmi neutralitásként létezett, Benjamin Constant-i értelemben.³⁶

Az áprilisi törvények tartalmát markánsan formálta a Habsburgokkal kötött kényszerkompromisszum, amely valójában a békés és alkotmányos átalakuláshoz nélkülözhetetlen uralkodói szentesítés árát/feltételét jelentette, s amelynek eredményeként az uralkodó több abszolutisztikus színezetű felségjogát megőrizhette. Létrejött a monarchikus elv és a népszuverenitás közötti sajátos egyensúlyhelyzet, amely azonban elkerülhetetlenül felbomlott 1848 szeptemberében, az V. Ferdinánd által szentesített áprilisi törvények egy részének eltörlését követelő Habsburg fellépés által kikényszerített önvédelmi háború következtében. A Magyar Királyság létét megsemmisítő 1849. március 4-ei oktrojált olmtüzi birodalmi alkotmányra adott válaszaként, a Lajtán túli örökös tartományok népeinek s a környező nemzeteknek békét ajánló, a nyugat-európai státusuktól támogatást kérő Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetésével (1849. április 19.) pedig megtörtént a népszuverenitás primátusának deklarálása.³⁷

A kor legmodernebb igényeit a nemzeti tradíciókkal hatékonyan ötvöző két alkotmány megalkotói különös jelentőséget tulajdonítottak a folyamatosság és a fokozatosság (magyar vonatkozásban meghatározó hangsúllyal a folyamatos jogkiterjesztés) elvére építkező, az új rendszerben a történelmi tradíciók minél több elemét megőrző szerves fejlődés érvényre juttatásának. A középkori charták tradícióját maximálisan érvényesítő belga modell, miközben messzemenően tiszteletben tartotta a központi állami szervek kompetenciáját, széles teret biztosított a tartományok és községek befolyásának, s a tartományi, illetve regionális alapjogok érvényre juttatásával, valódi hatalommal ruházta fel azokat. A fékek és ellensúlyok speciális, összetett mechanizmusában kiteljesedő decentralizált unitárius államszerkezetben létrehozta a hatalmi ágak negyedik oszlopát, a helyi és regionális autonómiák rendszerét. A három kör (állam – tartomány – község)

³⁶ Dieter Langewiesche: *Europa zwischen Restauration und Revolution 1815–1849*. München 1985. 42.; Bitsch, M. T.: *Histoire de la Belgique* i. m. 123–124.; Mezey Barna – Szenté Zoltán: *Európai parlamentarizmus és alkotmánytörténet* i. m. 283.

³⁷ Polgárosodás és szabadság i. m. 128. Vö. Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 139–140., 156., Erdődy G.: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 174., Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. Bp. 2007. 299–300.

elméletét a gyakorlatba átültetve az önkormányzati testekben nem csupán az állam területi, közigazgatási aleggységei jelentek meg.³⁸

Az amerikai modellt szem előtt tartva, s a francia kontinentális liberalizmus magyar követőiként fellépő centralistákkal, valamint a konzervatívokkal vívott csatározásában Kossuth a sok száz éve működő alkotmányörző megyerendszernek a népszuverenitás elvére alapozott demokratikus átalakításával tervezte megteremteni a polgári alkotmányosság önkormányzati bázisát. Nem utolsó sorban éppen a népképviselési rendszer érvényesítésével végrehajtott reform útján kívánt a nemzetiségek számára fórumot teremteni törekvéseik alkotmányos kifejtésére. Az utolsó rendi országgyűlés képviselőinek nemzeti félelmei és nacionalista fenntartásai következtében a megszületett törvény azonban továbbra is biztosította a nemesek személyes megjelenésének jogát a megyei közgyűléseken, feudális maradványokat éltetve tovább a polgári államszerkezetben.³⁹

Az átalakulás menetét jogfosztás helyett a jogkiterjesztésre alapozó érdekegyesítő politika logikája alakította a magyar nyelv ismeretét a választhatóság feltételként előíró s a nyílt szavazás intézményét átmentő magyar választójogi törvényt, amely tovább éltette a szavazati jogot valamennyi nemes és a szabad királyi városok polgárai számára, miközben a lakosság kb. 7%-át (a felnőtt férfi lakosság egynegyedét) beemelte a politikai hatalom gyakorlásába. Ez az arány nyugat-európai mércével mérve is kifejezetten progresszívnek bizonyult, mivel az 1830-as francia, a 1831-es belga és a 1832-es brit modellnél is demokratikusabb megoldást körvonalazott. Egyszerre érvényesült tehát a liberális elvek rovására kényszerből kötött kompromisszum és a korszerű alapvetés, s az ebből fakadó hiányosságok nem akadályozták a polgári szabadságjogok kiteljesedését, valamint a népszuverenitás elvét a gyakorlatba magas színvonalon átültető törvényhozó hatalom és a felelős kormányzati rendszer megszületését.⁴⁰

A nemzetiségi kérdés

A belgumi és a magyar királyság lakosságát egyaránt különböző etnikai közösségek alkották. Országaik eltérő történelmi öröksége és adottságai alapján a győztes forradalmak vezetői azonban eltérő módon kezelték a soknemzetiségű helyzetből adódó jelenségeket. A holland abszolutizmus és a francia fenyegetés a vallonokat és a flamandokat (a csekély német lakosságot is beleértve) közös táborba terelte,

³⁸ Bitsch, M. T.: Histoire de la Belgique i. m. 125.; André Alen – Rusen Ergéc: A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után. Bp. 1994. 10.

³⁹ Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 121.; Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp. 1986. 209.

⁴⁰ Polgárosodás és szabadság i. m. 124–125.; Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 120.

miközben a belső frankofon dominanciát a hagyományok és további aktuális gazdasági-politikai összetevők még viszonylag hosszú ideig természetessé, illetve elfogadhatóvá tették valamennyi szereplő számára, ez által is biztosítva a békés együttélés feltételeit. A Belgium megszületésével létrejött új etnikai helyzetben a lakosság 55%-át flamandok, 40%-át vallonok képezték, és jelentősebb számban éltek németek Kelet-Luxemburgban, akiknek nagy részét 1839-ben csatolták el Belgiumtól a nagyhercegség megalkotásához.⁴¹

A soknemzetiségű Magyar Királyságban az Erdély nélkül 8 millió főt számláló lakosságból a magyar mindössze 42%-ot, a horvátok és a szerbek 18,5%-ot, a szlovákok 14, a románok 10, a németek 9,2%-ot tettek ki. „A nemzeti ébredés ideológiája többnyire erősen historizáló, egymással rivalizáló teóriák összességként formalizálódott (dákoromán elmélet, illírismus, szláv rokonság, hun–magyar származási legenda)”, a polgári ambícióktól is motivált „mozgalmak elitjei között kifejlődő ellentétek szinte elkerülhetetlenek voltak”.⁴² A Habsburg-udvar és a mindenkori bécsi kormány tudatosan megosztotta, és egymással szemben kijátszotta a birodalom nemzetiségeit. Igaz, helyzetét sokban megkönnyítette, hogy a nacionalizmussal társuló magyar dominanciát a felheccelt és sokoldalúan támogatót érintettek egyáltalán nem kívánták elfogadni, s a kínálkozó lehetőséget megragadva inkább a polgárháborúba torkolló lázadás útjára léptek. Miközben ugyanis a sajátos vallon–flamand kapcsolat alapvetően organikus fejlődés eredményeként alakult ki, addig az osztrákok és a magyarok, illetve a magyarok és a nemzetiségek közötti ellentétek történelmileg erőszakos eszközökkel létrehozott és fenntartott, sokszorosán hierarchikus alá-fölérendeltségi viszonyban jelentek meg, és nagy robbanást kiváltó, ráadásul könnyen manipulálható ellentéteket halmoztak fel.

Az 1831-es alkotmány, akárcsak az 1848. április törvények, nem tett külön említést nemzetiségekről. Előbbiben a *belga nép*, a *belga állampolgár* kifejezés szerepelt, két nemzeti kultúra létezésének rögzítése mellett. Mindössze homályos utalás történt arra, hogy a lakosság nem homogén, hanem más nemzetek mintájára összeolvadt. A nyelvkérdés szabályozása során ugyanakkor kimondta, hogy „a Belgiumban divatozó nyelvek szabadon használhatók, ami csak törvény által, és csupán a közigazgatási, valamint az igazságszolgáltatási eljárás területén szabályozható”.⁴³ A magyar felfogás kifejezetten tagadta a különböző nemzetiségek létezését, s a „különböző ajkú” polgárok létjogosultságát csupán az *egyetlen magyar*

⁴¹ Alen, A. – Ergec, R.: A belga államszövetség i. m. 11.

⁴² Polgárosodás és szabadság i. m. 52–53.

⁴³ Max Lamberty: Die flämische Frage. In: Beiträge zur deutschen und belgischen Verfassungsgeschichte i. m. 170–180. Vö. Patrick Weber: La grande histoire de la Belgique. Perrin 2013. 200–201.

politikai nemzet tagjaiként respektálta.⁴⁴ A vázolt utakat követve alakult ki végül az egyedül hivatalos francia, illetve magyar nyelv dominanciája.

A belga forradalom proklamálta a nyelvhasználat szabadságát, de ezzel egyidőben a franciát tette meg az ország fő nyelvéné. Az Ideiglenes Kormány 1830. november 16-án kibocsátott rendelete szerint a törvények és a rendeletek hivatalos nyelvét kizárólag a francia képezte. November 27-én rögzítették, hogy a dekrétumokat a végrehajtó hatalom flamand és német nyelvű fordítással látja el azon közösségek számára, ahol ezeket a nyelveket beszélik. A hivatalos közlöny azonban csak kétnyelvű lehetett, bár a törvények és a rendeletek holland szövege csupán törvényerő nélküli fordításnak minősült. Az alkotmányozó munkálatok eredményeként az alkotmányos monarchia egyetlen hivatalos nyelvét végül egységesen a franciában határozták meg.⁴⁵

Az egyéni polgári szabadságjogok általános kiterjesztését szorgalmazó magyar liberális nacionalizmusnak a közélet nyelvének magyarrá tételére irányuló reformkori törekvései komoly konfliktusokat generáltak a nemzetiségek körében. A magyar államnyelv törvénybe iktatására – a rendi országgyűléseknek a bécsi udvarral szemben évtizedeken keresztül folytatott kitartó harca eredményeként – az 1844. évi II. törvénycikkben került sor, melynek értelmében magyar lett a törvényhozás és a hatóságok nyelve, továbbá bevezették a magyar tanítási nyelvet (Horvátországban a horvátot) a közép- és felsőoktatásban. Az alsófokú anyanyelvi oktatást és a privát szféra szentségét a szabályozás azonban nem érintette, tiszteletben tartotta.⁴⁶

Az 1848. áprilisi törvények legnagyobb hiányosságát a nemzetiségi kérdés figyelmen kívül hagyása, teljes negligálása jelentette. A magyar politikai elit ez idő tájt ugyanis még osztotta azt a korai európai liberalizmust jellemző utópiát, miszerint a polgári szabadságjogok általános, a nemzetiségekhez való tartozástól független bevezetése mintegy automatikusan fel fogja oldani az ellentéteket, és őszintén bízott az alkotmányos szabadság egyesítő erejében. Az „egy politikai nemzet” filozófiáját képviselve elutasította az önálló nemzetiségek létezésének elismerését és felruházásukat az autonómia jogával.⁴⁷

A Habsburg Birodalom kereteinek megváltoztatása hiányában a kibékíthetetlen nemzetiségi ellentétek korábbi több évtizedes történelmi fejlődés

⁴⁴ A magyar liberális nacionalizmus nemzetfelfogásáról lásd *Varga János*: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Bp. 1982. 25–40.

⁴⁵ *Alen, A. – Ergéc, R.*: A belga államszövetség i. m. 11.

⁴⁶ A más ajkúak asszimilálására irányuló törekvésekről lásd *Varga J.*: Keresztútban a Pesti Hírlap i. m. 54–63.

⁴⁷ *Horváth M.*: Magyarország függetlenségi harcának története i. m. I. 109.; *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 124–126.

eredményeként halmozódtak egymásra. Programjának megfogalmazása során a polgári nemzetállam megalkotására vállalkozó reformkori magyar liberális ellenzék az egymást kölcsönösen feltételező haladás és nemzet szimbiózisán alapulós a polgári jogegyenlőség követelményét is magába foglaló nemzetteremtés feladatával szembesült. Az európai progresszió értékrendjével összhangban megvalósuló vállalkozása során stratégiai jelentőséggel bírt a magyarság viszonyának meghatározása a vele közös királyságban élő úgynevezett „más ajkú” népekhez. A magyar liberális nacionalizmus a folyamatos jogkiterjesztés útján, „az alkotmány kifejlesztésével” kívánta a hon valamennyi polgárát integrálni a szabadság közösségébe – tekintet nélkül etnikai, vallási, továbbá osztályhoz való hovatartozására. A szabadság közösségének mindennapi működtetése, a szabadságjogok széles társadalmi rétegekre történő kiterjesztése ugyanakkor megkövetelte a latin kiiktatását a közéletből, annak élő nyelvvel való felváltását. A csupán egyetlen államnyelvet elismerő magyar liberális nacionalizmus visszautasította a különböző etnikumok nemzeti-politikai létének gondolatát. Mindez elkerülhetetlenül súlyos konfliktusok kialakulását hordozta magában a nemzetteremtés fázisában – a magyarsághoz viszonyítva bizonyos fáziskéséssel – ugyancsak elérkező nemzetiségekkel, amelyek fokozódó türelmetlenséggel és növekvő öntudattal utasították vissza az államalkotó „egy politikai nemzet” magyar felfogását. S e folyamatosan elmélyülő konfliktusban „a magyar liberalizmus a történelemnek Magyarországon kikerülhetetlen csapdájába került”, amikor a magyarországi társadalom etnikai összetételéből következően „olyan jogfosztott tömegnek kívánt polgári szabadságot juttatni, amelynek valamivel több mint a fele más ajkú etnikumokhoz tartozott, s ennek folytán e szabadsággal elvileg inkább e más ajkú népesség súlya-jelentősége növekedhetett”. Az ellentmondást s annak veszélyeit pontosan érzékelő, a súlyos dilemmában a nemzet jövőjét sokban fenyegetve érző magyar liberális elit a csapdahelyzetből a jogkiterjesztés felgyorsításával kívánt kimenekülni, gyakran kétkedésektől és szorongásoktól gyötörve, másfelől a közös szabadság egyesítő erejében bízva, „a realitás illúziójával keveredő” önáltató reménykedéssel a végső sikerben.⁴⁸

A magyar forradalom és szabadságharc kiemelkedő eredményeként a magyar politikai elit a polgárháború kegyetlen történelmi tapasztalatainak hatására eljutott a liberális alapot meghaladó, a különböző etnikumokat kollektív politikai és kulturális jogokkal felruházott entitásként elismerő felfogásig. 1849. július 28-án a zsidóemancipáció ikertestvéreként Szegeden elfogadott nemzetiségi törvény „Svájcon kívül elsőként emelte alapelvvé minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése biztosításának demokratikus követelményét”. Első alkalommal tett kísérletet

⁴⁸ Varga J.: Helyét kereső Magyarország i. m. 42–43.

a nyelvi jogok általános szabályozására, s a községi és megyei szintű nyelvi-kulturális autonómia keretei között többnyelvűvé alakította át az állami adminisztrációt. S ha közvetlenül nem is mondta ki, konkrét intézkedéseivel gyakorlatilag feladta az egységes magyar politikai nemzet eszményét, amikor az érintett nemzetiségek számára megteremtette a nemzetként létezés nélkülözhetetlen kereteit.⁴⁹

A teljes nemzeti függetlenség kérdése

Az 1830. évi belgiumi forradalom kezdeti eredményeinek hosszú távú konszolidálásában hatalmas jelentőséggel bírt a sikeres uralkodócsere, az, hogy az újonnan megválasztott Coburgi-dinasztia, Szászország–Koburg–Gotha hercege élére állt a nemzeti mozgalomnak. A felmerülő problémák kezelésében és megoldásában meghatározó szerepet játszott az európai identitás és az elkötelezett patriotizmus erényeit szintézisben megjelenítő uralkodó, a komoly nemzetközi elismertséggel rendelkező I. Lipót, aki megfontolt és higgadt magatartásával, a nemzeti érdekek következetes szem előtt tartásával képes volt valódi nemzeti frontban maga mögött felsorakoztatni a politikai közvélemény és a társadalom meghatározó szereplőit és tömegeit.⁵⁰

Magyarország királya, a rendkívül szerény képességű V. Ferdinánd azonban éppenséggel az 1848. áprilisi forradalmi vívmányok felszámolására készül, Zsófia főhercegnő irányítása alatt működő s a magyar politikával elégedetlen nemzetiségeket fellázítva polgárháborús helyzetet provokáló Habsburg ellenforradalmi központ (kamarilla) kiszolgáltatót bábjaként asszisztált a történésekhez. Utódja, az 1848. december 2-án – a Ferdinánd által szentesített áprilisi törvényeket, valamint a magyar alkotmányos rendet durván megsértő államcsínyel – trónra ültetett⁵¹ Ferenc József pedig nyíltan a magyar nemzeti önrendelkezés és a liberális alkotmányos kormányzati rend megsemmisítésének programjával kezdte meg uralkodását. S bár a kedvezőtlen helyzet megváltoztatása érdekében a magyar kormány kísérletet tett az uralkodás rendjét a tiszta perszónalunióban, illetve az uralkodóház közösségében meghatározó megoldás elfogadtatására, majd reménytelenné váló helyzetében a trónfosztáshoz

⁴⁹ Lásd *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 162–163. Vö. *Horváth M.*: Magyarország függetlenségi harcának története i. m. III. 356.; *Egyed Akos*: Erdély 1848–1849. Csíkszereda 1998. II. 281.; *Csorba László*: Az első népképviselői országgyűlés állásfoglalása i. m. 280.

⁵⁰ *Théodore Juste*: Paul Deveau. Bruxelles 1881. 12.; *Jules Garsou*: Les relations extérieures de la Belgique (1839–1914). Bruxelles 1946. 19–20.; *Dumont, G.-H.*: Histoire des belges i. m. III. 39.; *Büsch, M. T.*: Histoire de la Belgique i. m. 144.

⁵¹ Az 1848. december 2-ai dinasztikus államcsínyről lásd *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 153.; *Spina György*: Polgári forradalom 1848–1849. In: Magyarország története VI. 1848–1890. Szerk. Katus László. Bp. 1979. 283.

kapcsolódva – többek között éppen a sikeres belga példa ihletéseként – új külföldi dinasztia meghívására,⁵² az elgondolások kivitelezésére a nemzetközi helyzet alakulása nem adott esélyt.

A forradalmak belga és magyar előkészítői nem törekedtek eleve a teljes nemzeti függetlenség megeremtésére, az idegen uralkodóház elűzésére. Az elszakadást, a trónfosztást mindkét esetben az abszolutisztikus külső hatalom magatartása kényszerítette ki, még ha a végső megoldáshoz egymástól eltérő pályán jutottak is el. A teljes elkülönülés a Dél-Németalföldön nem volt történelmileg elkerülhetetlen szükségszerűség, a forradalmat megelőző időszakban s annak első napjaiban még élénken jelen volt a perszonálunió továbbéltetésének alternatívája is, Hollandia és Belgium teljes közigazgatási szétválasztása mellett. Az orániai megoldás iránti fogadókészség nem csupán a legitimisták és a nemesek nem jelentéktelen része felől nyilvánult meg, de aktívan mellette érvelt Gent felsőpolgársága, Liège jogászainak és professzorainak, valamint Antwerpen gazdag kereskedőinek befolyásos csoportja is. A legjelentősebb oranzsista családok hangsúlyos helyet foglaltak el a belgiumi elitben, melyek erős ellenzéki profillal átítatott tradicionális gyökereiket arisztokrata dominanciájú házasságkötéseikkel igyekeztek megőrizni, megerősíteni. Hívei jelen voltak a közszolgálat és a hadsereg soraiban egyaránt.⁵³

1848 tavaszán a birodalmon belül kibontakozó forradalmi megmozdulások szorításában vergődő Habsburg-udvar kénytelen volt lényegbevágó engedményeket tenni, és a saját túlélését biztosító kompromisszumokat megkötni. A folyamatban István főherceg nádor a liberális magyar ellenzékkel együttműködve a létrejövő kompromisszum egyik fő alakítójává vált.⁵⁴ Vele ellentétben Frigyes trónörökös a holland abszolutizmus tehetségtelen, vereségre ítélt eszközének bizonyult. Hágában ugyanis, az érdemi belső forradalmi fenyegetés hiányában, az egyébként London számára sem elfogadhatatlan holland uralkodó túlságosan erősnek ítélte meg pozícióját, és erejét rosszul mérve felmer, konfrontációt gerjesztő intranzigens magatartásával, barbár elemeket is felvonultató katonai fellépésével (például Antwerpen bombázása) eltorlaszolta

⁵² A magyar korona cári dinasztíának, Konstantin nagyhercegnek történő felajánlásáról lásd *Horváth M.*: Magyarország függetlenségi harcának története i. m. III. 37.; *Kosáry Domokos*: A Görgey-kérdés története I–II. Bp. 1994. I. 92.; *Hermann Róbert*: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp. 2001. 386.

⁵³ *Juste, T.*: Histoire du Congrès National de Belgique i. m. I. 122.; *Dumont, G.-H.*: Histoire des belges i. m. III. 30., 37–39.; *Pirenne, H.*: Histoire de Belgique i. m. IV. 18.; *Els Witte*: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. Bruxelles 2016. 275–297.; *Erdődy Gábor*: Az 1830-as forradalom utáni belgiumi helyzet i. m. 245–280.

⁵⁴ István főherceg nádor 1848-ban játszott szerepéről lásd *Gergely András*: Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye. Bp. 1989. 45–130.; *Urbán A.*: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége i. m. 15–20.

a legalitás ösvényét és gyakorlatilag kiprovokálta a szakításhoz vezető szabadságharc azonnali megvívását.⁵⁵

1830. szeptember 7-én I. Vilmos fegyveres megtorlással fenyegetődve üvöltözött a belga forradalom küldöttségének Hágába látogató tagjaival. A pozsonyi országgyűlés 1848. március 15-én Bécsbe látogató küldöttsége egy megszeppent uralkodóval, valamint megrettent és engedményekre kényszerülő főhercegekkel találkozott a Burgban.⁵⁶ Magyarországon alkotmányos és vértelen forradalmi átalakulás zajlott le, s a folyamatok időben lényegesen hosszabb pályát befutva értek csak el a katonai konfrontációhoz, valamint a detronizációhoz.

Az áprilisi törvények megfogalmazása során különösen problematikus kérdést jelentett az Ausztriához fűződő viszony meghatározása. A birodalmi kapcsolatok értelmezésében a törvényalkotók a Habsburg Birodalom egységét deklaráló, 1723-ban elfogadott Pragmatica Sanctio, illetve a birodalmon belüli magyar önrendelkezést (függetlenséget) megerősítő 1791. évi X. törvény cikk szellemiségét követték, s azt az aktuális európai erőviszonyok alapján konkretizálták: a Magyar Királyság teljes körű önállóságát (birodalmon belüli különállását) legfőbb vonalaiban a perszónalunió formájában biztosították. A közjogi kapcsolat dimenzióit azonban szűkítette az uralkodó bizonyos felségjogainak (például püspökök és magas rangú katonatisztek kinevezése) továbbétetése, természetesen miniszteri ellenjegyzés mellett. Lazább államjogi megoldást körvonalazott ugyanakkor a nádor (István főherceg) kibővített jogköre, amely az uralkodó – egyébként alaphelyzetnek tekinthető – távollétében teljhatalmat biztosított számára a végrehajtó hatalom terén, s ezzel a politikacsinalás esélyét is felkínálta. A nádori jogkör definiálása ugyanakkor nem csupán az államjogi viszony szabályozását szolgálta, hanem a Bécsből való kormányzás törvényes lehetőségét is kiiktatta.⁵⁷ Rendkívüli jelentőséggel bírt továbbá a sajtótörvény I. fejezetének 3. §-a, amely Kossuth javaslatára a következőképpen határozta meg a közjogi köteleket: sajtóvétséget követ el többek között az, aki „a sanctio pragmaticánál fogva megállapított, s az uralkodó ház közösségében létező birodalmi kapcsolatok tetteleges felbontására izgat”. E megállapítás nyitva hagyta az utat egy secundogenitura alapítása irányában, azaz a tiszta perszónaluniónál lazább kapcsolat alkotmányos megteremtése előtt, és gyakorlatias megfontolásoktól vezérelve kialakította annak

⁵⁵ *Pirenne, H.*: Histoire de Belgique i. m. III. 428–429.; *Bitsch, M. T.*: Histoire de la Belgique i. m. 91.

⁵⁶ *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 115–116.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinél” i. m. 46–48.

⁵⁷ *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 128.; Polgárosodás és szabadság i. m. 124–125.; *Gergely A.*: 1848-ban hogy is volt? i. m. 101–104.

törvényes közjogi lehetőségét, hogy adott helyzetben a Habsburg-dinasztia más tagja legyen Ausztria császára és Magyarország királya.⁵⁸

A belga és a magyar forradalmi átalakulás mozgásterét egyaránt messzemenően meghatározta a kompromisszumok kényszere. Függetlenségi törekvéseik támogatása előfeltételeként, s egyben azok ellenértékeként, a belgákat a nagyhatalmak – mintegy szuverenitásuk áráként – jelentős területi s az ezzel járó etnikai áldozatokra kényszerítették, azaz rájuk erőszakolták a megoldást. A kibontakozáshoz elengedhetetlenül szükség volt az elkerülhetetlen áldozatok pozitív alternatívájának hiányát felismerő, s annak népszerűtlen következményeit a hevesen tiltakozókkal elfogadtatni képes, bölcsen gondolkodó és hatékonyan érvelő, illetve cselekvő politikusokra, mindenekelőtt Joseph Lebeau, Paul Devaux, Sylvain Van de Weyer, valamint I. Lipót egyszerre határozott és pragmatikus fellépésére is. A nemzeti önállóság külpolitikai feltételeinek megteremtésében álló feladatok távrolról sem volt egyszerű, s annak sikeres elvégzéséhez végül a nemzetközi környezet rendkívül kedvező alakulása mellett is további kilenc évre volt szükségük.⁵⁹

A magyarok 1848 tavaszán megkötötték az akkor lehetséges és elengedhetetlen kompromisszumokat, amelyekbe a szemben álló Habsburg-fél éppúgy nem volt hajlandó beletörődni, mint azt 1839-ig az Orániaiak tették. Bécsben is csupán kényszerből vették tudomásul a változásokat, s a jobb jövőben bízva azokat átmenetinek tekintették. A magyar forradalom fejlődési trendjét azonban – a belgától eltérően – az első hónapok pozitív történéseit követően mindenekelőtt a külpolitikai pozíciók fokozatos romlása határozta meg, s az így kialakult kényszerhelyzetben a pesti kormány augusztus végén újabb, immár egyoldalú engedményeket magába foglaló javaslatokat (Horvátország teljesen független államiségének biztosítása, a birodalmi államadósság egy része esetleges kifizetésének átvállalása – utóbbit a belgáknak a nagyhatalmak egyszerűen előírták) fogalmazott meg.⁶⁰ A magyar nemzet azonban nem rendelkezett a pozitív kibontakozás feltételeit meghatározó, szuverenitását garantáló erős támogatókkal, így kénytelen volt a megoldást egyedül keresni s a kivitelezéssel magára maradvá próbálkozni.

Miközben azonban a nyugati hatalmak rákényszerítették Hollandiát (s magát Belgiumot is) a rendezést szolgáló többirányú kompromisszumos békefeltételek elfogadására, addig Bécs egyszerűen és könnyen elutasíthatta a magukra maradó magyarok próbálkozásait. A holland intervenciót Anglia és

⁵⁸ *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 129.; *Gergely A.*: 1848-ban hogy is volt? i. m. 120.

⁵⁹ *Juste, T.*: Histoire du Congrès National de Belgique i. m. I. 124–125.; *Haag, H.*: Les origines du catholicisme libéral en Belgique i. m. 244., 251.; *Dumont, G.-H.*: Histoire des belges i. m. III. 32., 69–70.; *Bitsch, M. T.*: Histoire de la Belgique i. m. 95., 98., 125.

⁶⁰ *Horváth M.*: Magyarország függetlenségi harcának története i. m. I. 427.; *Urbán A.*: Batthyány Lajos miniszterelnöksége i. m. 460–462.

Franciaország kész volt aktív diplomáciai, szükség esetén katonai beavatkozással is visszaszorítani. A Habsburg-ellenforradalom azonban nem csupán katonai fellépéséhez, hanem a cári orosz segélynyújtás zavartalan felhasználáshoz is szabad kezet kapott. A magyarok önkorlátozó gesztusai megfelelő nemzetközi támogatottság hiányában mindössze elszigetelt, kudarcra ítélt próbálkozásnak minősültek.

Az 1847–1848. évi történelmi jelentőségű országgyűlések, 1848–1849. alaptendenciái

1847–1848 fordulóján Belgiumban és Magyarországon egyaránt történelmi jelentőségű országgyűlések tanácskoztak. Az ülészak a belga parlamentarizmus kivételesen sikeres periódusának bizonyult, amikor a kor bonyolult kihívásaira, a kieleződő komplex válságszituációra merész, egyetemes érvényű reformokkal válaszolt. A nemzeti egység, a politikai-társadalmi konszenzus megerősítését szolgáló demokratikus kormányzati kezdeményezések már a párizsi véres események hírének megérkezése előtt napirendre kerültek, majd az új helyzetre való tekintettel a képviselők február végén elsöprő többséggel döntöttek a fontos reformtervezetek gyorsított elfogadtatásáról. Március 12-én törvényerőre emelkedett az 1831-ben bevezetett rendszer aránytalanságait korrigáló választójogi reform, megtörtént a községi választásokon érvényes cenzus jelentős csökkentése, és hatályon kívül helyezték a liberálisok által sokat bírált 1842. évi kommunális törvényt. A probléma kezelése az angol fejlődésre jellemző békés eszközökkel, az 1831-es liberális alap demokratikus továbbfejlesztésével valósult meg, így a nemzeti egység jellegét öltő szolidaritásnak köszönhetően a március elején helyenként tapasztalható forradalmi fenyegetés nem ingatta meg a belga alkotmányos rendszert.⁶¹

A 1847–1848-ban Pozsonyban ülésező történelmi jelentőségű diéta, a magyar história utolsó rendi országgyűlése ugyancsak a párizsi forradalom hatására radikalizálódó hangulatban hozott forradalmi tartalmú döntéseket, amikor a feudális abszolutizmust felszámolta. A siker előfeltételét a nemzeti összetartozás érvényesülése biztosította, melynek megteremtése és működtetése Batthyány és Kossuth egységet teremtő politikáját dicséri. Az átalakulást a feudális privilégiumait elvesztő (azokról szorongatott helyzetében önként lemondó) katolikus

⁶¹ *Hymans, P.*: Frère-Orban i. m. 197–198., 205–209.; *Garson, J.*: Les relations extérieures de la Belgique i. m. 16.; *Dumont, G.-H.*: Histoire des belges i. m. III. 78.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques i. m. 60., 367.; *Jean Stengers – Élian Gubin*: Le grand siècle de la nation belge. De 1830 à 1918. In: Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918. Bruxelles 2002. 35–39.

egyház is tudomásul vette, s az áprilisi törvények alapján késznek mutatkozott a Batthyány-kormánnyal való együttműködésre.⁶²

A belgiumi siker kivívásában meghatározó szerepet vállalt magára az 1847 végi választáson győztes, majd az 1848. június 13-ai választáson újabb megerősítést elnyert progresszív liberális pártból alakult kormány, amely különös veszélyek közepette tetterős patriotizmusával egyszerre szilárdította meg a nemzeti függetlenséget és a polgári szabadságot. Az események kulcsfigurájának az a Charles Rogier miniszterelnök bizonyult, aki szinte egy személyben testesítette meg és teljes komplexitásában integrálta az 1830–1849 közötti belga fejlődést.⁶³ Batthyány Lajos gróf ugyancsak a különböző (mésékelt, haladó, centralista) liberális irányzatok koncentrációjával (s a konzervatív Esterházy Pál herceg részvételével) alakított koalíciós kormányt s teremtett stabil belpolitikai alapokat.⁶⁴

A belga nemzeti szuverenitás megőrzése, illetve a magyar önrendelkezés megvédése egyaránt összekapcsolódott a liberális alap érvényesítését demokratikus tartalommal dinamizáló törekvással, továbbá szociális tartalommal történő megújításával. Magyar vonatkozásban ez az 1848. áprilisi törvényekben lefektetett, a parasztság számára Közép- és Kelet-Európában (beleértve az osztrák örökös tartományokat is) kiemelkedően a legkedvezőbb megoldást kínáló jobbágyfelszabadítás több lépcsőben történt továbbfejlesztését, Kossuth 1849. április 19-ei kormányzóelnöki rendeletében a tulajdon szentségének határáig eljutó kiteljesítését jelentette.⁶⁵ A jelzett többdimenziójú folyamatot a belga modell egyetlen kormány, Charles Rogier minisztériuma irányításával, a szerves fejlődés keretei között realizálta. Az ezzel egyidejű magyar változatban Rogier szerepét Batthyány Lajos gróf, az első független és felelős magyar miniszterelnök töltötte be, a folytonosságot azonban az ellenforradalmi Habsburg katonai intervenció által kikényszerített törvényes önvédelmi háború és Batthyány október 2-ai végleges lemondása, 1849. január eleji letartóztatása, majd október 6-ai kivégzése megtörte. A folytatás levezénylése az 1848. október 6-án a kormányzati feladatokat ellátó

⁶² Batthyány és Kossuth szoros együttműködéséről lásd *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 108., 116–117.; *Urbán A.*: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége i. m. 8.; *Kosáry D.*: Kossuth Lajos a reformkorban i. m. 427.; *Erdődy Gábor – Hermann Róbert*: Batthyány – Szemere. Bp. 2002. 85., 91.

⁶³ *Juste, T.*: Histoire du Congrès National de Belgique i. m. I. 2.; *Garsou, J.*: Les relations extérieures de la Belgique i. m. 16.; *Langeviesche, D.*: Europa zwischen Restauration und Revolution i. m. 71.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 257.

⁶⁴ *Urbán A.*: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége i. m. 56–75.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek” i. m. 71.

⁶⁵ A magyar jobbágyfelszabadítás értelmezéséről *Varga János*: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban i. m. 319–336.; *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 162.; *Orosz István*: A jobbágyfelszabadítás végrehajtásának szabályozása. In: A magyar országgyűlés 1848–1849-ben. Szerk. Szabad György. Bp. 1998. 214–219.

Országos Honvédelmi Bizottmány elnökévé, az 1849. április 14-én kimondott trónfosztást követően pedig a független Magyarország kormányzóelnökévé megválasztott Kossuth Lajos feladata lett.⁶⁶

A belgiumi társadalmi rend és belpolitikai stabilitás erősítésében stratégiai jelentőséggel bírt a kormány gazdaságpolitikája. Az 1848. április 4-én előterjesztett költségvetési tervzetben körvonalazott program kidolgozója és következetes képviselője a miniszterelnök támogatását és feltétlen bizalmát élvező Walthère Frère-Orban volt. A demokratikus patriotizmus szellemiségétől átítatott közmunkaügyi-, majd pénzügyminiszter sokban megelőzte korát, amikor valódi reformátorként meghirdette a költségvetési és adóreformot középpontba állító, a szegények tömegei számára alternatívát kínáló, radikális szociális reformot szolgáló átfogó koncepcióját.⁶⁷ 1848. november 23-án a parlamentben benyújtott, a modern polgári állami adóigazgatási szervezet felállítását és az országos adórendszer megreformálását kezdeményező határozati javaslatában a magyar szabadságháború irányítója, Kossuth Lajos ugyancsak a progresszivitás követelményét tartotta szem előtt, amikor a legkisebb adófizetők érdekeinek érvényesítésére tett kísérletet. A felsőtábla negatív hozzáállása, majd a katonai események alakulása azonban megakadályozta a törvény megszületését.⁶⁸ A november-decemberben lezajlott brüsszeli költségvetési vitában ugyancsak leszavazták a demokratikus-szociális javaslatot.⁶⁹

A belgiumi és a magyarországi helyzet alakulásában 1848–1849-ben mutakozó lényegbevágó különbségeket jól érzékelteti, hogy míg a különböző progresszív irányzatokat integrálni képes Rogier és a demokratikus továbblépés motorjaként működő Frère-Orban által megtestesített „kétszemélyes kormányzati tengely” belpolitikai nehézségei ellenére is meg tudta őrizni pozícióját, addig a sokban hasonló konstrukcióként értelmezhető Batthyány–Kossuth kettős 1848 szeptemberében bekövetkező felbomlását követően – nem elhanyagolható mértékben a külpolitikai folyamatok kényszerítő hatására – a korábban érvényesülő dinamikus egyensúly helyreállítására nem maradt lehetőség.

⁶⁶ Horváth M.: Magyarország függetlenségi harcának története i. m. I. 440.; Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 107., 145.; Spira György: Polgári forradalom 1848–1849. i. m. 267.; Urbán A.: Batthyány Lajos miniszterelnöksége i. m. 613.; Hermann R.: 1848–1849. i. m. 140.

⁶⁷ Hymans, P.: Frère-Orban i. m. II. 211–214., 367–369.; Garsou, J.: Les relations extérieures de la Belgique i. m. 18., 23.; Cordewiener, A.: Organisations politiques i. m. 374., 402.; Frère-Orban et le libéralisme politique. Ed. Andrée Depsy-Meyer. Bruxelles 1996.; Éliane Gubin – Jean Puissant: Frère-Orban et la „question sociale”. La création des Conseils de l’Industrie et du Travail (1886–1887). In: Frère-Orban et le libéralisme politique i. m.

⁶⁸ Fónagy Zoltán: A törvényhozás pénzügyi és gazdaságpolitikai döntései. In: A magyar országgyűlés 1848–1849-ben i. m. 253–255. Vö. Kossuth 1848. augusztus 24-én előterjesztett pénzügyi csomagtervével Uo. 239–240.

⁶⁹ Hymans, P.: Frère-Orban i. m. II. 243–246.; Garsou, J.: Les relations extérieures de la Belgique i. m. 21–22., 114.

A belga és a magyar külpolitika 1848–1849-ben

1848 tavaszán a fölerősödő francia fenyegetés árnyékában sikeresen bontakozott ki a Constant d’Hoffschmidt által irányított, és a nemzetközi közvélemény elismerését kiváltó pragmatikus belga külpolitika. Döntéseit az 1831-ben és 1839-ben megkötött szerződések, a belga függetlenség és semlegesség alapokmányai határozták meg, amelyek világosan kijelölték a királyság mozgásterét. A Rogier-kormány úgy ítélte, hogy Belgium Európa egyik neuralgikus pontján helyezkedik el, ezért önérdéke azt kívánja, hogy kívül maradjon az esetleges konfliktusokon, s a garantáló hatalmakkal együttműködve készüljön az esetleges agresszió elhárítására. London határozottan fellépett Párizsban a belga függetlenség megóvása mellett, mindeközben elzárkózott a cári orosz expanzió visszaszorítása érdekében az al-dunai szerepvállalását szorgalmazó magyar kérés teljesítésétől, mint ahogy Ausztriát sem kívánta megvédeni Lombardiában.⁷⁰ A bravúrosan működő belga diplomácia összetalálkozott a belpolitika demokratizálását megvalósító szándékkal, s e szintézis lehetővé tette a szükséges katonai intézkedések feltételeinek megteremtését. Belgium a nyugalom szigete, a politikai stabilitás oázisa maradt.⁷¹

A belga közvélemény az itáliai konfliktusban nyíltan az olaszokkal rokonszenvezett, Lombardia elszakadása mellett érvelt. A kontinens fejlődése szempontjából különösen kényes probléma nemzetközi diplomáciai diskurzusának alakításából Lipót is kivette részét. Az Észak-Itáliát elérő forradalmi hullám kedvező angliai visszhangját megtapasztalva maga is ebben az irányban próbálta erősíteni Viktória királynő gondolkodását, a hozzá baráti szálakkal kötődő Habsburg János főhercegnek pedig azt ajánlotta, hogy egyezzenek ki Károly Alberttel, Piemont királyával. A kompromisszumos megoldás előmozdítására irányuló közvetítési törekvéseit – Palmerstonnal közös platformra helyezkedve – Radetzky Custozza mellett aratott 1848. július 24-ei győzelmét követően sem adta fel, s az októberi bécsi forradalom hatására immár komolyan számolt a Habsburg Birodalom végleges felbomlásával. A belga uralkodó fanatikus elszántsággal próbálkozott egy, az Ausztria jövőjéről tárgyaló, Brüsszelben összeülő nemzetközi kongresszus megszervezésével. A lipóti diplomácia kiteljesedését jelentő elképzelésének megvalósulása többek között azzal is kecsegtetett, hogy a konzultáció a magyar

⁷⁰ *Jean-Joseph Thonissen*: La neutralité belge dans le système européen. In: *Patria Belgica* II. Bruxelles 1873. 380.; *Andrée de Ridder*: La crise de la neutralité belge de 1848. Le dossier diplomatique. Bruxelles 1928.; *Georges-Henri Dumont*: Le miracle de 1848. Bruxelles 1948. 35–38.; *Horst Lademacher*: Die belgische Neutralität als Problem der europäischen Politik 1830–1914. Bonn 1971. 132–148.; *Erdödy G.*: A belga külpolitika 1848-ban i. m.

⁷¹ *Vö. Dumont, G.-H.*: Le miracle de 1848. i. m.; Le test de 1848. In: *Weber, P.*: La grande histoire de la Belgique i. m. 195–198.

kérdésnek nemzetközi dimenziókat kölcsönözne. A sokáig időnyerésre játszó, a Habsburg Birodalom integritásának megkérdőjelezését határozottan elutasító bécsi diplomácia azonban az 1849. március 20–24 között lezajló s az osztrákok győzelmével végződő novarai csatát követően meghiúsította az elképzelést.⁷²

A kormányzást 1848 tavaszán megragadó s a nemzetközi folyamatok kölcsönhatás-rendszerét következetesen szem előtt tartó magyar liberális politikai elit külpolitikai gondolkodásának középpontjában a cári orosz fenyegetés állt.⁷³ Az „éjszaki kolosszus” al-dunai terjeszkedésével szemben támaszt keresve a Batthyány-kormány Londonnak címzett április 12-ei tájékoztatójában arra hívta fel a figyelmet, hogy az orosz térnyerés Anglia érdekeit is sértő láncreakciót indíthat el, mellyel szemben egyenesen európai érdekek állította be a magyar pozíciók megerősítését. A brit külügyminiszter, lord Palmerston meggyőzésére irányuló értékelés Magyarországot a Habsburg Birodalom, sőt az egész térség stabilitását egyedül biztosítani képes tényezőként mutatta be, miközben kiemelten hangsúlyozta az áprilisi fordulat békés, törvényes jellegét. Kossuthék lépéseit a Habsburg Birodalom fennmaradását igénylő nagyhatalmi politika elvárásához való igazodás határozta meg, s az angol politikusok rokonszenvét, mindenekelőtt támogatását Magyarország birodalom-fenntartó funkciójának középpontba állításával kívánták elnyerni. Az angol kormány félhivatalos pesti képviselőjének, Joseph Andrew Blackwellnek Batthyány azonban azt is jelezte, hogy amennyiben Anglia haboznék elismerni Magyarország Habsburg Birodalmon belüli teljes örendelkezését, azaz különállását Ausztriától, úgy kénytelen lesz politikáját „a német konföderációhoz igazítani”.⁷⁴

Az 1848. május közepén lejátszódó alapvető változások a magyar külpolitikai doktrína újrafogalmazását eredményezték. A május 15-én kirobbant újabb bécsi forradalom elől az uralkodó menekülni kényszerült a saját fővárosából, miközben Észak-Itáliának immár az osztrák kormány által is kész tényként kezelt elszakadása és a birodalmi szláv népek radikalizálódása eredményeként a birodalom felbomlási folyamata felgyorsult. Az európai közvélemény komolyan számolt a Monarchia szétesésével. 1848 tavaszán és nyarán Bécsben is a nagynémet hangulat dominált, és több mérvadó osztrák politikus, maga János főherceg is számolt az örökös tartományok csatlakozásával a német egységhez. Május 18-án a Majna menti Frankfurtban megkezdte munkáját a német nemzeti egységparlament,

⁷² *Egon Cäsar Corti*: Leopold I. von Belgien. Wien–Leipzig–München 1922. 183–186.; *Dumont, G.-H.*: Le miracle de 1848. i. m. 134–135.

⁷³ *Hajnal István*: A Batthyány-kormány külpolitikája. Bp. 1957. 67–80.; *Erdődy Gábor*: A magyar kormányzat európai látóköre 1848-ban. Bp. 1988. 29–34., 71–75.

⁷⁴ *Hajnal I.*: A Batthyány-kormány külpolitikája i. m. 35–36.; *Erdődy G.*: A magyar kormányzat európai látóköre i. m. 35–38.

s miután Batthyány londoni kezdeményezésére nem érkezett pozitív válasz, Magyarország vezető politikusai immár Németországban keresték stratégiai szövetségüket.⁷⁵

A cári orosz fenyegetést, Anglia távolságtartó magatartását, a Habsburg Birodalom felbomlását, az Ausztriát is integráló új Németország megszületését, az olasz és a lengyel nemzeti törekvéseket is magában foglaló közép-európai nemzeti átrendeződési folyamatra reagálva a magyar politikusok a Buda-központú Habsburg Birodalom programját hirdették meg. A tervezet kapcsán Karl von Hummelauer, az osztrák kormány Londonban tárgyaló jogi szakértője megállapította: „Az a hit él Ausztriában, hogy új birodalmat kell alapítani, melynek első időkben a feladata, hogy dicsőséggé tegye régi nevét, s éppen ezért Magyarországot teszi az új állam magjává, és ha szükséges, még fővárosát is oda helyezi.”⁷⁶ Az új formációtól Kossuthék azt várták, hogy a közép-európai nemzetek demokratikus összefogásának élére állva (a lengyelekkel, olaszokkal, románokkal s mindenekelőtt a németekkel szövetségben) Magyarország képes lesz betölteni a felbomlásra ítélt Habsburg Birodalom pozícióját. A július végén Észak-Itáliában felülkerekedő Habsburg-ellenforradalom azonban hadat üzent a magyar önrendelkezés V. Ferdinánd által szentesített alaptörvényeinek, amikor az osztrák kormány augusztus 27-ei emlékiratában követelte az önálló magyar pénz- és hadügyek felszámolását. A behódolást elutasító magyar politikai elit az ultimátumra az önvédelmi háború vállalásával válaszolt.⁷⁷

A magyarországi események mindenekelőtt Ausztria jövőjével összefüggésben keltették fel a belga külpolitika érdeklődését. A bécsi követség magyarellenes jelentéseiből tájékozódó brüsszeli diplomácia pragmatikus semlegességgel kezelte a magyarok erőfeszítéseit.⁷⁸ I. Lipót és minisztereinek többsége úgy ítélte meg, hogy Magyarország csakis az európai egyensúly fenntartásában nélkülöz-

⁷⁵ „Akkoriban az látszott volna fantasztikusnak, ha valaki azt jósolta volna, hogy két év múlva az osztrák birodalom teljes deszpotikus egységében fog állni” – állapította meg Hajnal István (A Batthyány-kormány külpolitikája. i. m. 16.); Erdődy G.: A magyar kormányzat európai látóköre i. m. 38–41.; Kosáry Domokos: Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben. Bp. 1999. 13–17.; Gergely A.: 1848-ban hogy is volt? i. m. 319–359.; Lothar Höbelt: 1848. Österreich und die deutsche Revolution. Wien 1998.

⁷⁶ Idézi Horváth Zoltán: Teleki László 1810–1861. I. Bp. 1964. 204. Vö. Hajnal I.: A Batthyány-kormány külpolitikája i. m. 44., 83., 107.; Diószegi István: Hazánk és Európa. Bp. 1970. 60.; Erdődy G.: A magyar kormányzat európai látóköre i. m. 58–63.; Kosáry D.: Magyarország és a nemzetközi politika i. m. 18–21.

⁷⁷ Horváth M.: Magyarország függetlenségi harcának története i. m. I. 340.; Hajnal I.: A Batthyány-kormány külpolitikája i. m. 117.; Kosáry D.: Magyarország és a nemzetközi politika i. m. 29–30.; Erdődy G.: „Szabadságot mindenben és mindenkinek i. m. 117.

⁷⁸ Belgium bécsi követe, O’Sullivan de Grass 1848–1849. évi jelentéseiről lásd Erdődy Gábor: A demokrácia katonái. A magyarországi polgári-alkotmányos átalakulás és szabadságharc belga megítélése 1848–1849-ben. Bp. 2010. 21–130.

hetetlennek tekintett Habsburg-monarchia keretei között lehet képes a kontinens szempontjából is hasznos politikai aktivitásra, integritása megőrzésére. A magyarok elkülönülési törekvéseivel nem rokonszenveztek, mivel azokat a birodalom létét alapjaiban fenyegető kockázatként értelmezték. A belga uralkodó nem utasította el a magyar önállóság elfojtására indított orosz intervenciót, a régi formákat megőrző kibékülés mellett érvelve helytelenítette ugyanakkor a Habsburg abszolutisztikus centralizáció bevezetését, mivel annak alkalmazása szerinte „se nem szükséges, se nem hasznos”.⁷⁹

A magyar kérdés kezelésében a hivatalos belga külpolitikát nem érzelmek vezérelték, megnyilvánulásaiban a rokon-, illetve ellenszenv nem játszott szerepet. Hivatalos állásfoglalás a magyar ügygel kapcsolatosan nem született, magyarok melletti demonstrációkra nem került sor. A távolságtartó magatartás alaphangját I. Lipót egyoldalú Habsburg-párti vélekedése adta meg, melyet Emánuel Félix Chazal tábornok nyilvános szereplése is megerősített. A parlament költségvetési vitájában a belga hadügyminiszter hangot adott a Habsburg hadsereg iránti rokonszenvének, s mindenekelőtt a rendet Prágában és Bécsben helyreállító, a „magyar lázadás” felszámolására vállalkozó Alfred Windisch-Graetz tábornok szerepét méltatta az őszinte csodálat hangján.⁸⁰ Charles Rogier és Constant d’Hoffschmidt a színpalak mögött azonban nem titkolta a magyarok iránti szimpátiáját, ami ki is váltotta Edward Woyna herceg felháborodását.⁸¹ Az Ausztria brüsszeli követe által kifogásolt pozitív reakciók a gyakorlatban azonban nem befolyásolták a miniszterelnök és a külügyminiszter által is fegyelmezetten képviselt kormányzati külpolitika állásfoglalásait.

A belga és a magyar forradalmi kísérlet végkifejlete

Az 1830–1831. évi belga és az 1848–1849. évi magyar forradalom közötti legnagyobb különbség mindenekelőtt a két kísérlet végeredményében mutatkozik. A belgák sikerét leginkább az alapozta meg, hogy el tudták fogadtatni a nagyhatalmakkal, hogy a független Belgium létrejötte összeegyeztethető a kontinens stabilitásával, s a térségben keletkező vákuumot kitöltve az új állam az eredeti

⁷⁹ A magyar 1848–1849. belgiumi visszhangjáról lásd *Erdődy G.: A demokrácia katonái* i. m.; I. Lipót levele Anton Schmerlingnek, 1849. jan. 8. – idézi *Corti, E. C.: Leopold I. von Belgien* i. m. 179.

⁸⁰ A belgiumi sajtó Magyarországgal kapcsolatos állásfoglalásairól lásd *Erdődy G.: A demokrácia katonái* i. m. 137–360.; *Garab Tibor Zoltán: La Belgique en face de la révolution de 1848 et de la guerre d’indépendance nationale hongroise*. Doktori (PhD) értekezés. Université Catholique de Louvain. 1960. 348–349., 357–358., 365.

⁸¹ Edward Woyna herceg Felix Schwarzenberg hercegnek. Brüsszel, 1849. ápr. 22. Közli: *Garab Tibor Zoltán: La Belgique en face de la révolution* i. m. 361–362.; *Erdődy G.: A belga külpolitika 1848-ban* i. m.

alapcélok szolgálatában kedvezően tudja befolyásolni az európai konszolidáció folyamatát. Mindaddig, amíg Magyarország a bomladozó Habsburg Birodalom stabilizáló faktora, azaz a módosulások esetén keletkező esetleges vákuumot kitölteni képes pozitív alternatíva szerepében tudott feltűnni, a nyugati kormányok és a közvélemény kedvezően fogadta megjelenését, és óvatos fenntartásaikat jóindulatú kivárással társítva, olykor alapvető kérdésekben is támogatóan reagáltak kezdeményezéseire. Amint azonban az önmagát abszolutisztikus-militarista eszközökkel konszolidálni képes Habsburg Birodalommal szembeni törvényes önvédelmi háborújával az eredeti status quo helyreállítását akadályozó s a „stabilitást aláásó tényező” szerepébe került, nyomban szembe fordultak vele.

Döntő módon befolyásolta a két forradalmi kísérlet kimenetelét az orosz szerep eltérő alakulása. Belgium hatalmas szerencséjére ugyanis az interveniálásra készülő cár tervét az 1830-ban kirobbant lengyel felkelés keresztülhúzta, miközben Magyarország esetében zavartalan zöld jelzést kapott Szentpétervár. Sorsdöntő különbség mutatkozott Anglia hozzáállásában is. 1831-ben és 1848-ban London a konfrontáció kockázatát is felvállalva, diplomáciai gépezetét és katonai egységeit egyaránt mozgósítva, határozottan fellépett Belgium védelmében. Magyarország érdekében azonban túlságosan későn kezdett el közvetíteni, miközben – rendkívül tanulságos módon, Ausztria ellenére – nem kis energiával lobbizott az észak-itáliai területi/nemzeti átrendeződés mellett.

A belga külpolitika tervezését és kivitelezését jelentős mértékben megkönnyítette a számára folyamatosan egyre kedvezőbbé váló nemzetközi klíma, amelyet nagyszerű taktikai érzékkel mesterien kihasznált és alakított. Magyar szempontból azonban lényegesen kedvezőtlenebbül alakultak a nemzetközi folyamatok, s azok drámai romlása beszűkítette, majd fel is számolta 1848 tavaszának és nyarának alternatíváit, és érdemi mozgásterét megszüntetve sajátos kényszerpályát alakított ki 1849-re.⁸² A magyarországi negatív fordulat egyben a kora újkori belga történelmet idéző: az alkotmányos jogaiban az abszolutisztikus eszközöket alkalmazó idegen hatalom által megtámadott, törvényes önvédelemre kényszerített nemzeti ellenállás erőszakos felszámolására emlékeztetett, majd az azt követő megtorlás részeként Batthyány Lajos gróf miniszterelnök, „a magyar Egmont”⁸³ tragikus történetét felidéző analógiát is megteremtette.

1848–1849-ben Belgium és Magyarország egyaránt egyedülálló teljesítményével jelentős mértékben befolyásolta a kontinentális folyamatok alakulását. Miközben a radikális és a forradalmi törekvésektől elhatárolódó belga politikai vezetés országának – nemzeti egységre támaszkodó – politikai-társadalmi

⁸² Erdődy Gábor: *Kényszerpályán. A magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben.* Bp. 1998.

⁸³ Urbán Aladár: „A magyar Egmont.” In: *Új: A nagy év sodrában* i. m. 439–460.

stabilitásával járult hozzá a nyugat-európai konszolidáció kibontakozásához, az érdekegyesítő politika demokratikus továbbfejlesztésének bázisán politizáló magyar vezérkar a közép-európai térségben egyedül volt képes az alkotmányos kormányzás megőrzése mellett folyamatosan szilárd belpolitikai helyzetet teremteni, s a Habsburg-katonai intervencióval szemben – a korabeli Európában példanélküli módon – sikeres ellenállás kifejtésére alkalmas tömeghadsereget megszervezni, melyet végül csupán a Habsburg–Romanov közös katonai fellépés tudott térdre kényszeríteni.

THE DIFFERENT PATHS TO MODERN NATIONHOOD

The Similarities and Differences between the Hungarian and Belgian Evolution 1825–1848/49

By Gábor Erdődy

SUMMARY

The Hungarian reform era and the revolution and war of independence of 1848–1849 feature numerous similarities with the development of Belgium between 1825 and 1849. After 1815 both nations lived in subjection, the absence of their independent statehood being a constituent part of the European status quo. Their situation was determined by the rule of foreign absolutism. Amid radically different social and international conditions, both the Belgian revolution of 1830 and its Hungarian counterpart of 1848 regarded as its goal the establishment of national independence and a constitutional parliamentary monarchy, and the accomplishment of these aims necessarily foreshadowed the profound modification of the European political order. In 1848–1849 Belgium and Hungary considerably influenced the development of the continental processes. By detaching itself from the revolutionary movement and creating stability in the country, the Brussels government contributed to the European consolidation. By democratically increasing its social basis, the Hungarian leadership became the only one in Europe to maintain a constitutional government and internal consolidation, and thereby to organise a mass army against Habsburg aggression that could only eventually be defeated by Russian military intervention.

